

Az orsz. tört. ereklye-muzeum és a honvéd-egyletek hivatalos közlönye.

Felelős szerkesztő:
KUSZKÓ ISTVÁN
az orsz. tört. ereklye-muzeum igazgató öre.

A lap szellemi és anyagi részét illető közlemények az orsz. tört. ereklye-muzeum igazgató öre czimére küldendők.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Kolozsvár, Széchenyi-tér 27.sz.

Előfizetési díjak:
 $\frac{1}{4}$ évre 1 frt, $\frac{1}{2}$ évre 2 frt, egy évre 4 frt.

A m. posta-takarékpénztár claering- és cheque-forgalmában a kiadóhivatal száma: 3213.

Honvédek Pantheona.

— Harmadik cikk. —

A harmadik kérdés: a muzeum tárgyainak állandó elhelyezésére szükséges épületekről való gondoskodás.

Előre látással és elismerésre méltó buzgalommal gondoskodott a muzeum igazgatósága már 1890-ben arról, hogy a muzeum tárgyainak állandó elhelyezésére, a honvédek Pantheonának felépítésére a Kolozsvár város tulajdonát képező Mátyás király születési házat megnyerje. Tudjuk az ante-aktákból, hogy ez iránt kérő és az ügyet napi rendben tartó átiratait évről-évre elküldte Kolozsvár város törvényhatóságához, mint a muzeum védőjéhez. Az átengedés iránt már 1891-ben biztató válasz is érkezett a várostól.

Ámde ez időben még katonasággal volt megszállva ez öreg emeletes épület. A honvéd hadfiak csak a múlt évben hurczolkodtak ki a nagy király házából, hogy elfoglalják a részükre épült kül-

közép utczai laktanyát. A katonaság kiköltözése után dűledezni kezdett az egész épület. Ma is erős oszlopok és támfák tartják kétfelől utcza vonalban, a melyek derékszögben az utczákon a közlekedést is akadályozták. Kolozsvár város tanácsa az állammal az építés fellett tárgyalásokat folytat és valószínű, hogy e tárgya-

lások már a jövő évben bizonyos megállapodást fognak eredményezni.

Ekkor remélhetőleg elkészül a költségvetés, felveszik az évi előirányzatba a kiépítési összeget és kedvező viszonyok mellett, ha semmi hátráltató akadály nem merül fel, 1899-ben a Mátyás király ház átépítését fogantathatják.

A muzeum tárgyai, főleg az egykoru iratok, naplók és az 1849-ben készült Dager-féle és az 50-es és 60-as években készült fényképek, sőt az utóbbi idők fényképei is annyira kényesek, hogy azok a legkisebb nedveségtől is megsemmisülnek; a képek rajza eltűnik, az egykoru okmányokon pedig a már megsárgult tinta-vonások elmosódnak. Emiatt csak teljesen száraz helyiségekben szabad ezeket a tárgyakat elhelyezni.

*Buenos Aires Sud America
April hó 4te 1897.
Calle Cordoba 1837*

Nagyságos

Deák Albert úrnak

A kolozsvári 1848/49-án országos történelmi Ereklye Muzeum elnöki tisztségére Kolozsvárt

*Mélyen tisztelt Elnök Úr!
Válaszolni, csak egy pár napelőtt vettem 1896. Ok-
tóber hó 17-énről költ becses átiratára, hazafelii
kifejezésekkel tartom, mint a 48-as évek, Titlen ki-
gyelmeiből egyedül tiszeli magyar tábornok,
a kolozsvári országos történelmi Ereklye Muzeum
bizottsági Elnökségét elfogadni.*

*A nagy napok emlékeire az elhunytt diós "vör-
s" emlék nevében, a katonák megjelentetésében hon-
szóit tisztelik Önök személyében, fogadják,
tisztelt konfiterriam legőzintebb közönségem
s megalapítóját.*

*Magyarországnak még nagy kulturális minisz-
ter a jövőben, nehézségek várnak Önök, a többi
magyaros emlékeiben fognak találni erőt, bátorságot,
szelenséget.*

"Légy szép Magyar Hazám!"

*Elhívni Titlen kedves konfiterriam, minden
a honzárára ezéző munkálatra kész szolgáljunk*

*Czetz János
tábornok*

E körülmény figyelembe vétele mellett, tekintettel arra, hogy a Mátyás király születési háza az Ó-várban, emeletes házakkal sűrűn körül van építve s az ilyen épület fala későbbre száradhat ki, mint a levegőnek és szárító szeleknek jobban kitett falazat, a beköltözés csak az átépítés után 3 évre, vagyis 1902 év végén, vagy 1903-ban volna eszközölhető.

Tudjuk, hogy a muzeum gyűjteményének kiállítását és ezzel kapcsolatosan a honvédek Pantheonának létesítését úgy tervezték, hogy a ki e tárlatot majdan figyelemmel végig nézi, a magyar nemzet 1848—49-beli önvédelmi harcának kezdetét, folyamát, végét s a szomorú vég után következett erős nemzeti küzdelem minden főbb mozzanatát megismerhesse, okulást, lelkesedést merítsen e szemle folyamán s a daliák képeinek és cselekedeteinek szemlélete a hazaszeretet szent érzését fejlessze még a fásulásra hajló szívekben is.

E célból az 1848. márcziustól kezdődő események proklamációi, képei, a csatákat magyarázó harctéri vázlatok, a nagy idők szereplőinek életnagyságu mellképei, a kép alatt működésüket magyarázó írásokkal, a kisebb szerepkört betöltött honvédek és működők megszerzett, vagy megszerezhető vizit- vagy kabinet képei pedig szintén magyarázó írásokkal, logikai és helyesen vezető rendben csoportosítva állítandók ki. E tárlat ma még négyszögméterekben meg sem határozható, hogy mennyi helyet, vagy hány szobát fog igénybe venni. Mátyás király születésének a háza *kizárólag erre a célra* mindenestre alkalmas és elegendő lett volna. Az épületben legalább tíz, a muzeum céljaira használható szoba kiválasztható lett volna. Azonkívül a felmerülő szükség szerint, az udvaron, a muzeum igényeinek megfelelő, tűzmentes és felső világítással ellátott helyiségek lettek volna építhetők.

Ámde a mióta az orsz. muzeum-egylet eseng ez épületért, mi történt?

Az alatt részint kérték, részint tervbe vették a Mátyás király házat a következő gyűjtemények elhelyezésére és intézetek létesítésére:

1. Az Erdélyi muzeum régiségtárának elhelyezésére, melynek eddigi helyiségét a régi egyetemi épületet, a jövő évben lebontani készülnek.

2. Egy városi népkönyvtár elhelyezésére, melynek létesítését javasolta Fekete Nagy Béla városi tanács-jegyző.

3. Kolozsvár városi muzeum elhelyezésére, melynek létesítését javasolta a városi közgyűlésnek Ferenczy Zoltán dr. egyetemi könyvtár-igazgató.

4. Egy Kárpát-muzeum létesítésére, melyre az épületet kérte az Erdélyrészi-Kárpát-Egyesület.

Igaz, hogy e négy kérés és kifejezésre juttatott óhajlás *előtt* van betáblázva az orsz. tört. ereklye-muzeum kérése.

Mindenik kérés az említett négy közül a mult,

illetve folyó esztendőben keletkezett, tehát 6—7 évvel az ereklye-muzeum előterjesztése után.

Ámde Kolozsvár városának utóvégre is mindenik folyamodó testület édes gyermeke s nem teheti, hogy mint a Krisztus palástján sorsot huzasson a kérelmező testületekkel a felett, hogy melyiknek essék birto- kába a ház?

Mit tehet tehát?

Legjobb körülmények között is csak azt teheti, hogy, mint jó szülő, felosztja közöttük az ősi hajlékot, a Mátyás király házat.

Mi következik ebből?

Az következik, hogy az ereklye-muzeum igazságos felosztás mellett is 4—6 szobát nyerhet e házból, olyan szobákat, a melyek nem a céljainak megfelelőleg vannak építve és világítva és olyan helyiséget nyer, a melyek szobáin túl terjeszkednie nem lesz lehetséges, mert minden oldalon a szomszéd szobákban egy-egy más testület gyűjteménye vagy könyvtára fogja határolni a tovább való terjeszkedést.

Mi következik ebből?

Az következik, hogy a muzeum a fentebb leírt mondatban körvonalozott tervet nem valósíthatja meg, gyűjteménye csak úgy lesz kiállítva, mit a hazai muzeumok gyűjteményeinek nagy része.

Arra a kérdésre, hogy a hazai gyűjteményeink legnagyobb része miképen van kiállítva, megfelelőnk. *Lomtározva*, vagy ha kívánják enyhébb kifejezéssel éljünk, *raktározva* vannak minden nagyobb rendszer, összefüggés nélkül, legtöbb helyt még a laikust tájékoztató írások is hiányzanak a tárgyak mellől.

E tárlatokban utánjárással, a *szakemberek* néha meglelik azt, a mire netán szükségük van, de a tárlatot néző közönség $\frac{9}{10}$ -ed résznyivel több okulást merítene a gyűjteményektől, ha azok a külföldi muzeumi gyűjtemények példájára, helyesen rendezve, csoportosítva és jól elhelyezve lennének.

Adassék tisztelet a hazai muzeumok intézőinek; mi nem ítéljük el őket és nem megrovás képen hozzuk ezeket fel. Hiszen a legtöbb helyt nincsen:

1. anyagi erő a rendezésre,
2. megfelelő helyiség a célszerű elhelyezésre.

E kettő nélkül pedig lelohad a legnagyobb lelkesedés és elszunnyad a legszívesebb munkakedv is.

A Kolozsvárt létesített orsz. tört. ereklye-muzeum, mint e célra az országban egyetlen, megerősített alapszabályokkal bíró testület, ha alapszabályszerű hivatásának megkíván felelni, a honvédek Pantheonját létesíteni kívánja, e célra megfelelő helyiséggel kell, hogy rendelkezzen. Ezt előírja alapszabályainak 2. §-a is.

Hol rendezze be tehát a jövőre számára állandó jelleggel gyűjteményét?

(Folyt. köv.)

Urtheil

welches in dem auf Anordnung der löblichen k. k. Hermannstädter Militär-Distrikts-Commando nach Dienstvorschrift zusammengesetzten, beedeten ganzen Kriegsgerichte mit Einheit der Stimmen gefällt wurde.

Wilhelm Pap de Kézdy-Vásárhely aus Gelencze in Siebenbürgen gebürtig*), 34 Jahre alt, reformirt, verheirathet, Vater eines Kindes, seit dem Jahre 1831 in k. k. Militärdiensten Hauptmann des k. k. 1-ten Szekler Grenz-Regimentes, welcher die Kriegsartikeln gehört und den Eid der Treue geschworen hat, ist bei gesetzlich erhobenen Thatbestande durch sein Geständniss rechtlich überwiesen, sich mit Hintansetzung seines Eides als k. k. Officier der ungarischen Rebellion in Siebenbürgen angeschlossen zu haben, im Dezember 1848 beim Sturm auf die Festung Arad, sowie bei einem Ausfalle von Seite der Kaiserlichen als Commandant einer Division verwendet worden zu sein, die Beförderung zum Majoren angenommen, und sich an der Schlacht bei Piski betheiligt zu haben; ferner am 20. Februar 1849 in die Heimath gerückt, und nach einem achttägigen Aufenthalte daselbst mit einem Bataillon neuerlich ausmarschirt, über Schaesburg und Mediasch nach Hermannstadt gezogen, sofort zur Vertreibung der russischen Truppen aus dem Rothenthurmer Pass verwendet worden zu sein und nachdem er sich dem Corps des Rebellenführers Bem angeschlossen hatte, nach Törzburg abgegangen zu sein, daselbst die Stelle eines Platz-Commandanten ungeachtet der ihm bekannt gewordenen Unabhängigkeitserklärung Ungarns, bis zum 11-ten Juni 1849 versehen zu haben, und endlich als Oberstlieutenant**) und Militär-Obercommandant bis Ende July 1849 im Dienste der Rebellen verblieben zu sein.

Es soll demnach derselbe, wegen des Verbrechenens der Theilnahme aus Hochverrath nach Weisung des 5-ten Kriegsartikels sammt Anhang und der Proclamation Sr. Excellenz des H. F. Z. M. Baron von Haynau ddto. 1-ten Juli 1849 nebst Entsetzung von der in der k. k. Armee bekleideten Officiers Charge, und Verfall seines gesammten Vermögens zum Ersatze für den, durch die Rebellion verursachten Schaden, mit dem Tode durch den Strang bestraft werden. *)

Vom k. k. Kriegsgerichte zu Hermannstadt am 23. November 1850.

(L. S.) *Pöck* m. p. Oberstlieuten. (L. S.) *Kleibel* m. p. Präses. Oberl. Auditor.

Die von dem Inquisiten verwirkte Todesstrafe wird in dem Anbetrachte, dass Inquisit erhobenen maassen die Stadt Hermannstadt bei dem im Monate July 1849 erfolgten Rückzuge der Rebellen durch energisches Einschreiten vor Plünderung und Einäscherung bewahrt hat**) im Wege der Gnade, in einem achtjährigen Festungsarrest umgewandelt, das Urtheil im Übrigen bestätigt, wornach solches kund zu machen und in Vollzug zu setzen ist.

Hermannstadt, den 28-ten März 1851.

(L. S.) *Kallyani* m. p. F. M. L.

Kundgemacht am 10-ten May 1851, und fängt von diesen Tage die Strafzeit für denselben zu laufen an.

Trauschenfels m. p. Hptm. Auditor.

Collationirt und mit dem Original Urtheile wörtlich gleichlautend befunden worden.

Veit m. p. Oblt. Auditor.

TÁRCZA.

Három világrészben.

Bíró Ede honvéd-örnagymigrációi naplója.

— 4 közlemény. —

Kiutahia.

(Szállásunk. — Kimenési tilalom. — Betegségem. — Angol vendégeink. — Török katonák elbocsátási ünnepélyessége. — Török szerzetesek. — Gyilkosság.)

Pénteki napon, április 12-én érkeztünk 3 órai úttal Kiutahiára, (mondják Kiutahie-nek vagy Kutajának is) a hol mindjárt kaszárnyába tettek. Katona-kíséret nélkül kimenni megtiltatott.

Április 15-én, hétfő.

Czédulát kaptunk, melynek előmutatása a kapunál a kimenő nevének felírását s visszatérével a tábláról való le-
törlését hozza magával s így a katona-kíséret elmarad, nem jó többé senki velünk. Városon kívül jó távol katonai

*) Kézdivásárhelyi nemes Pap család ivadéka. Szülői: Pap Mihály nyug. örnagy és Festertei Riebel Vilma. Atyja és két testvére: Lajos (honv. ezredes) és Károlylyal (honv. örnagy) az 1848—49-iki szabadságharcban mint hősök nyertek babért, a haza szent ügyében nagy szolgálatot tettek. Miért több évi nehéz várfogságot is szenvedtek.

**) 1849. június 7-én N.-Szebenben kelt iratával nevezte ki Bem Pap V. örnagyot alezredessé. Ki III. r. érdemjellel is kitüntettetett.

kordon áll, melyet átlépni nem volna szabad, de a katonák egy kis *baksis*-ért (borravaló, ámbár a török csak titokban iszik bort) kibocsájtanak azon ígéretre, hogy naplemente előtt visszatérünk, s így mehet mindenki a hova neki tetszik.

Április 30-án, kedd. Mások figyelmeztetésére vevém észre, hogy sárgaságban vagyok. Nehány nap óta mindig gyomorgörcsöm van.

Május elsején, szerda. Először vettem orvosságot.

Június 10-én, hétfő. Nem csak sárgaság, hideglelés és gyomorgörcs bánt, de olyan máj- és lépkeményedésem van, hogy tegnapelőtt majd meghaltam Igen el vagyok erőtlenedve; nem csoda, mikor egy egész sereg betegséggel küzdöm Meleg kénes fürdőt, mint a brusszai ajánl orvosom Szpáczek Szivesen mennék feredőbe, de nem bocsájtanak.

*) Mi kegyelem útján 8 évi várfogságra változtatott; mi-
ből 4 évet N.-Szeben, Gyulafehérvár és Aradon szenvedett. 1851. jul. 4-én 195 fogolytársával a gyulafehérvári vársánczban volt. — 1854-ben szababult ki a várfogságból. (*özi: Szentkatolnai Bak Endre.)

**) 1849. jul. 20-án Pap Vilmos alezredes, miután Fogaras és Verestoronyn felől az oroszok nagy serege N.-Szebenhez közeledett, hogy 2 ágyu, 40 lovas és 300 (Szeremlei szerint 500 főnyi) gyalogságból álló lándzsás és fegyveres őrséget megszállásnak ki ne tegye, — N.-Szebenből csapatját kihuzván, Medgyesre vonult; a Verestoronynál beütött Lüders orosz tábornok pedig 21-én N.-Szeben elfoglalta (Ber. I. 155. l. Kőváry E. T. 257. l. Szilágyi F. Férf. 43. 83. l.) — Pap V. Bemnek, kényszerűségből elvonulását bejelentvén, — Bem ötet, hogy ellenség látása nélkül N.-Szeben elhagyta, hadi-törvényszék elé rendelte; melyből azonban Erdélynek az ellenség elfoglalása miatt semmi sem lett. (Olv. Incze József naplóját!)

Innen 12 órányira van egy természetes meleg fürdő, abba eleresztenek, ha használható. Szpáczekeket elküldé Szoliman bey annak megvizsgálására.

Junius 20-án, csütörtök. A megtekintett fürdő nem nekem való, azért mesterséges kénfürdőt kell használnom, kénmájast, ma vettem az elsőt.

Julius 3-án, szerda. 26 foknyi meleg fürdőben kirázott a hideg.

Julius 8-án, hétfő. Harmadnapos hidegem ma hagyott el először.

Aug. 13-án, kedd. Némelyek azt mondják, mivel csak 15 napra kaptunk pénzt, hogy nincsen a kincstárban, mások, hogy nem sokára innen elmegyünk.

Szept. 2 án, hétfőn, 45 Reaumur-foknyi hőség volt, 13 fokra süllyedt a hő s e 32 foknyi különbség 24 órai eső következménye volt

Október 12-én, szombat.

Urquhart nevű angol, a ki keletet leírta, érkezett ma ide; azt mondják róla, ő idézte legyen elő a cserkeszek és oroszok közötti háborút; midőn t. i. az előbbieknél lett volna, megtanítá őket — e végre hozott mesteremberekkel — lőport s fegyvert csinálni, sőt tiszteket hozatott, a kik gyakorolták és vezényelték eleinte őket az európai hadviselésben. Így annyira megkedvelék, hogy minden jövedelmök hatodával kínálták meg, ha közöttük marad, de nem fogadta el. Egyszersmind egy *Messingbard* nevű gazdag gárda-kapitány és *Thompson* amerikai politikai ügynök is jött vele, továbbá egy olasz rögtönző *Regaldi*, a ki szegény feje különben oly gyáva, hogy mindig csak lépésben bocsájtja lovát és még akkor is vezeteti. *)

Urquhart ma, 22-én, szombaton elútatott, főbbi társai már három nap előtt.

November 7-én, csütörtök.

Kiszolgált katonák elbocsájtása volt ma a törökök 1267-ik ujéve napján, a mi így történt: Valamennyi szolgálattal nem hátráltatott gyalog és lovas katona pompában kiállott Minden század kis veres, más zöld zászlóval a zászlóalj a nagygyal volt ellátva; az utóbbit az *imám* (főpap) kísérte, több fő- és altiszttel, síp, trombita, dobszó közt; a pap két lépéssel a nagy zászló előtt ment. Körüljárva a sereget közepére térvén, megállottak. A sereg ekkor tisztelgett. Az elbocsájtandó katonák egészen új köntösben a sereg balszárnyán felállítva. Az *imám* és zászlóarczczal arcz felé fordul, rövid imát tart, mely közt a katonaság gyakran *ámint* felel. Erre egy kost hoztak elő, melyet egy katonai pap áldozatul levágván, húsát kórházba vitték a betegek számára. Tisztek előlépnek. A számvevő felolvas előttük egy írást kérdezettve s elbocsájtva helyökre — Zászló arcznak hátat fordít. Két tálcán az elbocsájtó levelek tekercei veres szalaggal összekötve fekszenek, egyenként kézbesítettven olyatént, hogy az azokat kiosztó ezredes Achmed bey, azután a kézbe vette katona megcsókolja és fejét megérinté vele, köszöntőleg. Elbocsájtandóknak a nagy zászlóhoz vezetése búcsúzás végett Mindenki bizonyítványát gomb közé dugodtan mellén hordja, a zászlót fejével érinti, s tovább áll. Tíz akadt 60 közül, a ki elbúcsúzás után bizonyítványát vissza adá, jeléül annak, hogy még 5 évet akar szolgálni. Achmed ezredes elfogadván, tányérra tevő s a megmaradni kívánókat zászló elé állítva, zenével körüljárta velők a sereget, azután az arcz előtt felütött sátor elé vezeté őket, melyben a kajmakám, basa (polgári helytartó) Szoliman ezredes több vendéggel foglalt helyet.

*) E külföldi utazókról, kik Kossuthot látogatták meg s főleg az olasz iszonyú gyávaságáról és félszégéről, *László Károly* is sok tréfás dolgot ír *Napló-törzék-e* (Budapest 1887.) 48 - 49. lapján.
Köszö.

Itt minden újból megmaradt, foglalóul kapott 100- az elmenők útköltségül 25 piasztert s e felett tartoznak a helységek a hazatérőket ingyen tartai útközben. Ezután századonként díszelgett mind a lovasság, mind a gyalogság. Elbocsájtván a hazamenők, az újból megmaradtak besoroztatván, a lovasság, gyalogság töltéseket kapott, a mi igen soká tartott. Végre néhány rosszul sikerült mozdulatot és kanyarodást mutattak be és tüzelést. a mihez nagyon jól értenek, ép úgy, mint minden fegyvertogáshoz s ezzel vége volt mindennek.

Meg kell hagyni, hogy a török katonával igen jól bának, emberileg sugyszólva barátságosan állanak tisztjeikkel. Igaz, néha kemény, kegyetlen a bánásmód; de ez csak tolvajságért történik leginkább, vagy más nagy csínyért. Ha hebizonyúl, hogy katona követte legyen el a bünt vagy csinyt, azonban nem tudható, hogy melyik, mindnyájan kik mint tolvajok, vagy garázdálkodók ösmereteseek, sőt a csupán gyanúsak is elővétetvén, sorba verettetnek addig, míg ki nem derül, ki a tolvaj, s így néha még a legártatlanabb is megbotoztatik, ha a helyszínén, vagy ahhoz csak közel is volt. Jaj annak, kire kistül a vád, mert az ilyent rémitő kegyetlenül büntetik, amennyiben 500 - 800 botütést kap legkevesebb s ezt tetőtől talpig verik el rajta: vállán kezdve, talpán végezve.

Nov. 8-án, péntek.

Török vasárnap lévén elmentünk két rendű moséba, az egyik az éneklő dervis-eké, kik *Allah! hú!* kiáltás közt mozognak jobbra-balra helyeiken s ezt mindig sebesebben folytatják, a mint a dobót verik, úgy hogy valódi baromivá változik dünnögésük. Másik szerzet a „tánczolók“ - é vala. Ezek mind körben forognak és sokkal szelidebb, emberiesebb modorú Isten-tisztelők, mint az előbbiek.

Nov. 9-én szombat.

Majd 16 hónapi kétség s remény között hánytatva családom sorsa iránt, ma vettem az első levelet hazúlról. Jól esék lelkennek e néhány sorból értesülni egészséges létük felől.

19-én, kedden este a tőlünk 250 lépésnyire levő kórház leégett, de senki sem veszett el

Betegségemre való tekintetből, ma 24-én, vasárnap a városban rendelt Szoliman bey szállást.

Decz. 12-én. csütörtök.

Tegnap éjjel a szomszédságunkban egy gazdag özvegy asszony. leányával együtt meggyilkoltattott, mindkettőnek torka metszetvén el; azután a gyilkosok meggyújták az ágyeműt, melynek tüze elárvulván az égést, berontatott a házba s miután a tüzet eloltották, felfedeztetett a gyilkosság De már reggel befogattak a gyilkosok; s egyike be is vallá bűnét.

(Folyt. köv.)

A XII. önkéntes honvédszászlóalj működése az erdélyi hadjáratban.

Irta: Szöllősy István tizedes.

(Folytatás)

A beszercei csata.

1849. július 3-án a beszerce-vidéki magyar honvédsereg, 4000 körüli létszámban, az ellenség 15—20 ezer főre menő seregével szemben, Beszerce felső végén, a mezőn állott táborban Ott volt Beszercebén az öreg Bem vezér is. Mikor július 3-án a hajnalcsillag feljött, az ágyuzás már

megkezdődött, mert az ellenség, éjjel az erdők között csaknem mellénk kerülvén, megtámadott. Az erdő szélén felállított muszka ágyuk kezdték meg a tüzelést, mit az országoton álló ágyuink erélyesen viszonztak. Mindjárt a csata elején előttünk levő ágyuink derék tűzestere, Garda József, egy ellenséges golyótól mellben találva, elesett.

Ez alatt Bem tábornok is megjelent a csatatéren s a mi zászlóaljunkat az erdő szélén felállított muszka ágyuk ellen küldötte. Mi elindultunk, de csak a városban levő hidon át kerülhettünk oda. Mikor a hidon átmentünk és a hegyen fel az erdőnek indultunk, egyszerre borzasztó ordítás hangzott az erdőből s egy rettentő nagy muszkasereg szórta ránk golyózáporát s jött rohanva felénk. Nem ijedtünk meg, bátran viszonztuk a kiáltást és lövést. De a mig mi az előttünk levő ellenséggel küzdöttünk, addig az ellenségnek egy más része — mert bőven jutott mindenhova — elfoglalta a hidat, úgy, hogy mi a leghősiesebb küzdelem mel sem tudtunk azon visszamenni táborunkba, hanem a víz bal partján, folytonosan csatázva, lehozdtunk a város alsó végéig. Ott aztán, a magas vizpart daczára, beugráltunk a vízbe, átmentünk a tulsó partra s az ott levő deszkakerítésekben szerencsésen átmásztunk. Az ellenség a vizpartig követett minket, de nem jött a vizen át utánunk csak a partról lövöldözött ránk, mi pedig a kerítések mögé húzódva folytattuk a tüzelést.

A mig mi itt ezekkel csatáztunk, addig az ellenségnek az a nagy tömege, mely a hidat elfoglalta előttünk, átkelt a hidon s a víz jobb partján jött ellenünk, hogy bekerítsen és elfogjon minket. De mi is vigyáztunk magunkra és mikor láttuk az idejét, csatázva húzódtunk ki a víz mellől egy utcán a város alsó végéhez, az országutra, hogy a mi seregünkhöz csatlakozhassunk.

Mikor az országutra kiértünk, épen akkor jött alulról visszafelé egy csapat honvéd élén Lukinus, Bem hadsegéde, egy gyönyörű szép, körszakállas, szőke lengyel dalia, nemzeti vállszalaggal, fehérkollas kalappal és mondja nekünk, hogy a szászok a bástyatorony kapuját leeresztették, hogy így a város felső végén még mindig erősen tüzelő ágyuink, honvédeink, a velük levő Bemmel együtt a már a városban is benn levő ellenség kezébe kerülhessenek.

Alig végezte a hadsegéd beszédét, mi rohantunk a kapu betörésére, de épen ezen pillanatban a derék hadsegéd több golyótól taláva, halva esett le lováról.

Mi erre bőszülten rohantunk a kapunak, azt betörtük s futottunk a bástyatorony kőfalára, a gyilkosok keresésére. Senkit sem találtunk. Elbujtak a gyávák, vagy ismert utakon elmenekültek. Ezután leverve, eltiporva mindent, a városba nyomultunk, utat nyitottunk ágyuinknak, gyalog és lovas honvédbajtásainknak. Mikor mind kivonultunk a városból és azon alul állást foglaltunk, hogy az utánunk jövő ellenséget illően fogadhatunk, akkor láttuk, hogy Bem tábornok a városnak Naszód felőli szélén, a mezőn, táborkaráival, testőreivel csendesen közeledik hozzánk. — Nem jött a városon, mert ismervén a szászokat, tudta, hogy azok, kik pár nap előtt hódolattal fogadták, most vesztére dolgoznak.

Mikor Bem csatarendben álló seregünkhöz érkezett, mindjárt jelentették neki hadsegéde elesését és halálát, kit ő azonnal Maros-Vásárhelyre szállíttatott és ott katonai pompával temettetett el. Ott nyugszik a derék lengyel hős a róm. kath. temetőben egy jeltelen sírban, pedig legalább egy egyszerű sírkő jelezhetné a helyet, hol egy érettünk, hazánkért küzdött és elvérzett idegen bős porai pihennek.

Bem tábornok a csatarendben álló maroknyi honvédsereggel várta a városon át nagy zajjal, bandával közeledő

tömérdek muszka-osztrák sereget, mely mikor kibontakozott, az egész tért, vizen innen és túl, egyik hegytől a másikig elborította.

A magyar honvéd csatárláncz felállítva, az ágyuk ütegenként töltve, a lovasok kivont karddal várták a csatajelt. Gyalogságunk csaknem teljesen csatárlánczban volt, alig maradt pár tömeg és a 24 ágyu mögé fedezet.

A csata megkezdődött és sötét estig tartott. Igaz, hogy hátráltunk egy ideig, de kevés tért engedtünk és minden talpalattnyi helyet drágán fizettettünk meg az ellenséggel. De csak addig hátráltunk, míg Beszterczén alul egy ivalaku dombláczolathoz nem érkeztünk. Ide érve, ágyuinkat a domboron elhelyeztük s többé nem hátráltunk.

Zászlóaljunk ágyufedezetre vezényeltetett. Mikor a muszka sereg lövonalba jött, Bem leszállott lováról s megkezdette az ágyuzást. Mikor pedig a muszka sereg közel jött, ütegenként lövetett az ágyukkal, melyek egész utcát vágtak a muszka tömegekben. Rakásra hullott az ellenség s a föld is megrázkódott az erős ágyutüzeléstől. Az ellenség a mennyit előre hatolt, annyit futott vissza.

Ha valaki egy hegytetőről láthatta volna, hogy az a maroknyi honvéd sereg, mint a vihar által felkorbácsolt tenger közepén a szikla, úgy áll rendületlenül a muszka-osztrák sereg tengersokasága között, a bámulat és tisztelet érzete keletkezett volna szívében e látványra.

Pedig a muszka sereg mindent megpróbált, hogy azt a kicsiny magyar sereget megsemmisítse. De nem sikerült, mert az öreg Bem ott volt és a hol ő volt, ott az ő gyermekei, a honvédek, nem számlálták az ellenséget. Dalolva rohantak előre, küzdöttek, harczoltak, mint bőszült oroszlanok, ha a biztos halált is látták maguk előtt.

A víz bal partján volt egy falu, ott volt egy dombon egy templom. Erre a dombra, a templom mögé ágyukat állított fel a muszka, hogy minket oldalba lövessen, de az öreg a muszkának minden odavitt ágyuját vagy leszerelte, vagy elkergette. Ugyan abban a faluban az épületek mögé egy nagy tömeg lovasságot is állított a muszka, azért, hogy ha mi futunk, oldalról támadjon ránk. De az öreg Bem ezen épületeket ágyugolyókkal felgyújtatta s onnan a muszka lovasságot elkergette s még a faluból is kiűzte.

A magyar sereg háta megett, a vizen volt a szeretfalvi hid, melyet a muszka minden áron elakart foglalni, hogy ne vonulhassunk M.-Vásárhely felé. E célból az osztrák Svalizser-lovasságot küldötte ellenünk, de az öreg Bem a huszárokat küldötte rájuk, ő maga pedig borzasztó kartácszapporral fogadta őket, úgyhogy össze-vissza zavarodva futottak vissza.

Hajnaltól sötét estig tartott ez a csata. A kicsiny honvédsereg étlen, szomjan is hősi bátorsággal küzdött, mert ott volt Bem és az ő felelmet nem ismerő, lelkesítő bátorsága átvillanyozta a kis sereget és olyan csatát vívott az nap, mely bizonyosan nem volt kisebb a piskii csatánál. E csata nagyságát az is bizonyítja, hogy a magyar honvédseregnek a csata végén egyetlen egy ágyutöltése maradt.

Éjjelre is ott maradtunk a csatatéren, a szeretfalvi hid megett, de az öreg Bem azon éjjel elment tőlünk másfelé csatázni. Hej, mert az volt a legnagyobb baj, hogy csak egy Bem volt Erdélyben és annak sok felé kellett menni s így nem jutott mindenhova. Nála nélkül pedig olyan volt a sereg, mint a test lélek nélkül. Ha valaki csatáközben ezt kiáltotta: „Előre fiuk, itt van az öreg!” akkor nem is ment, hanem rohant a sereg előre.

(Folyt. köv.)

Erzsébetváros az 1848/9. évi forradalom alatt.

(Avedik Lukács plébános „Erzsébetváros Monografiájából“.)

Az európai légkör a francia forradalom lázas eszméi által telítve volt és nem sok idő kellett ahhoz, hogy a szabadság egyenlőség, testvériség varázsigei áthatoljanak a Kárpát bércei közé. A mint az 1848 év tavasza felszabadítani kezdte a föld jégkérget, már a bilincsbe zárt szív vére is hatalmasabban kezdett lüktetni; s ez a népszabadság villany árama volt, melynek habár nagy robajjal, de nemsokára kitörnie kellett. Márczius 15-én a magyar nemzet szabadságának hajnala felderengett. Egy öszgondolatban jelzé kívánalmait: a nemesi kiváltság és urbér megszüntetése, a közteherviselés arányos megosztása és a sajtószabadság kivívásában.

A baza szívéből megindult ébresztő hangok csakhamar elterjedtek a távoli vidékre is, Erzsébetvárosban már előbb látszottak fellegek; rémes hírek keringtek e nemzeti-ségi oáz körül. A lakosok már 47-ben sejtették a vész erejét. Jókor lesztek csaknem éretlenül török buzájokat, szüreteltek, de nem nagy örömmel vajmi csekély mennyiségben; és azt a kevés mustot is potom áron kellett eladni. Megingott a közbiztonság is, a mennyiben nemcsak a leveleket elkobozták, hanem egyeseket megtámadtak, megraboltak. Az erőszak kezdett éledni a szabad gondolkozással együtt.

1848-i nagypéntek utcai zenéje egy temetés gyász indulójának volt visszhangja. A városi polgársághoz ekkor érkezett a népszabadság riadója, mely felzaklatta e csendes város ünnepi gyászát. Czigány zene és „éljen a szabadság“ harsogott estvétől reggelig. A feltámadás napjára már nemzeti zászlók lobogtak a templom tornyából a praetoriális házon és a Casinó épületén azon meggyőződést hirdelve, hogy a legyőzött számára is lesz feltámadás.

A feltámadás ünnepe méltó volt a városiak vallásos érzelméhez és hazafias hangulatához; minden ablak este fényárban úszott, zene és mozsárdörgés vegyült a zavargó légtérben.

Ápril 29-én megindult a fegyveres mozgalom, az új lakományokat a Károly Ferdinánd nevet viselő katonaság felsőbb parancs folytán elhagyta s ápril. 30-án az első székely ezredből bevonult egy század önkéntes, mely csakhamar megteremté a városi polgárokból alakult őrsereget. Május 8-án nemzeti zászlóval és zenével jelent meg a kis csapat a tanásház előtt, a hol a nyomban jelentkezők által 130-ra emelkedvén, az őrség megválasztá első tisztikarát: gr. Haller Józsefet, az őrsereg kapitányának; Szenkovits Imrét hadnagynak, Tamásik Alajost és Schedelmajer Mártont segéd-tiszteknek. Az őrsereg Bogdánfi Antal később honvédelezredes vezérlete alatt tartá a „Barompiacson“ madja farak-tár környékén gyakorlatait és mindannyiszor zenekísérettel ért vissza, a százados háza előtt álló várdaházhoz tisztelegésre és újabb parancs meghallgatása végett.

Junius 28-án történt az új országgyűlési képviselők megválasztása, Karácsony János és Mészvilági István újlag megválasztottak, és a „magyar köztársasági párt“ tagjai lettek, melynek törekvése két jelszóból állott „Önálló Magyarország és a köztársaság létesítése.“ E párt sorában följegyezve találjuk: Vörösmarty Mihály koszorus költőnket Kemény Zsigmond, Irányi Dániel, Horváth Boldizsár, Berzenzei László és a szamasujvári képviselőket

Julius 29-én az itt állomásozó székely katonaság a holdvilági fogadónál összetűzött a szászokkal, minek következtében a szászok közül többen nehéz sebet kaptak; úgy látszik, hogy az ellenszenv már lábba kapott és a harczi hangulat már tétben nyilvánulni kezdett minden nemzetiségnél.

Julius 30-án a székely katonaságot innen Háromszék-felé mozgositották. Az osztrák hadsereg is nemsokára megindult.

Okt. 10-én 13-án 10 ágyúval és élleli szerekkel felszerelve katonaság vonult fel Segesvárnak.

Október 26-án reggel 9 órakor érkezett Krisztián tribun bocskorban és kucsmával, lóháton vezérelte az 1500-ra menő sereget, körülvéttette a várost és felhívta a városi tanácsot, hogy Erzsébetváros feltétlenül adja meg magát; maga elé idéztette Dániel Eugen főbíró, Pátrubány Márton és Nuridsán Bogdán tanácsosokat és megparancsolta, hogy két óra alatt az összes fegyvernemeket föbelövetés büntetése alatt beszedjék és átszolgáltassák, de a városi lakosság nagy része elrejté azokat az ó-templom alatti kriptába, mások a Zárdatéren levő kútba vetették, hogy ismét szükség esetén megtalálják.

Krisztiánnak második parancsa az volt, hogy az oláhoknak két óra alatt kenyeret, szalonnát, bort, pálinkát adjanak. Ezenkívül a népvezér azt is követelte, hogy biztosítékul, — mely szerint a város területén tartzkodásuk ideje alatt semmi bántalmuk nem lesz, — Szentpéteri Jakabot, Szentpéteri Lajost, Benedek ref. lelkészt szolgáltatassák ki. A kezeseket lándzsás oláhok Holdvilágra, Kopet szalizer ezredes elé kísérték, a ki az oláhok eltávítása után 12 szalizer kíséretében haza küldötte őket; azonban ezt megelőzőleg a katonaság által kutatást rendelt, kik a praetoriális épületet, templomokat, a zárda sirboltját, pin-czéket, boltokat és magán házakat is átvizsgálták, azonban fegyvert nem találtak. Kopet ezredes a General Commando nevében betiltotta a tanácsulések megtartását, valamint a magyarokkal továbbra is folytatandó levelezéseket, s a város ellenőrzésére 50 szalizer hagyott hátra. Ezekután némi csend állott be, ha a katonaság átvonulása közben tett károsításokat leszámítjuk; de az új év annál nehezebb napokat hozott e városra; nap nap után tödült a császári haderő Nagy-Szeben felé, melyet oláh és szász csapat kísért, városunk magára hagyatva, várta a rémes jövőt. 1849 január 18-án a gálfalvi ütközet után Erzsébetvárosba jött Szarvadi Lajos mintegy 159 lándzsával és fegyverrel fölszerelt erdélyi aranyosszéki szabad csapattal és 25 székely huszárral: ez utóbbiak a környéket átkutaták, a fegyvereket elvették. 1848 január 20-án Szarvadi tanácsulést hivatott össze s minthogy az eddig létezett őrsereg semmi életjelt nem mutatott, az összeírást elrendelte, minek következtében 240 személy alkalmasnak találtott fegyver és lándzsá gyakorlására szorítottott Hadnagygyá id Lengyel Lukácsot kinevezte és felhatalmazta, hogy a szabad csapat és az őrség felváltva egyenkint őrizetet gyakoroljanak. Január 21-én a gyanus egyének ellen kutatást eszközöltek, és Ocsinik Nojszát, ennek ipát és szász-erneyei Farkas Jánost a vámbid mellett, mint gyanus egyéneket föbe lőtték.

Január 22-én a városi közönség által készített nemzeti selyem lobogót fölszentelvén, Dániel Ödön főbíró szép beszédet tartott és azonnal a templomra kitűzték. Ugyanezen nap Szilágyi ezredes Medgyesről hazabocsátotta a keresdi lelkészt társaival együtt, de Király János önkéntes ezeket a város határán föbelötte, mint engedetlenkedőket.

Január 25-én a huszárok visszatértek Háromszékre toborzani, a mely alkalmat az oláh és szász nép egyesülve fel is használt.

Január 26-án b. Heydte és Fabini vezetése alatt mintegy 1500 főből álló gyalogos és lovas, lándzsával és fegyverrel ellátva városunk felé nyomult; a harangot félreverték. Az őrsereg Szarvadi szabad csapatjával együtt Holdvilág és Erzsébetváros között ellentállott, de a kicsiny sereg csakhamar visszavonult és Medgyes felé indula, hogy Szilágyi ezredest segítségül hívja, vele tömörülve támad-

hassa meg az ellenséget. Midőn a városi nép ezt látta, ő is elhagyá a várost, némelyek azonban a Kotkorováni oláhokhoz menekültek, a hol őket elrejtették, megvédelmezték. Fabini seregével a városba hatolván, követei által felbivatta az előljárást, hogy előtte jelenjenek meg, a főbíró, Nuredán Bogdán tanácsost Szenkovits Lászlót küldötte ki de a nevezett vezér ezekkel nem elégedett meg, hanem kísérettel az öreg főbíró magá elé idéztette. Ekkor a megjelent előljáróknak megparancsolta, hogy hadi költség végett 40000 fonintot egy óra alatt előteremtsenek, különben a várost porrá égeti; egyszersmind a főbíró kivül a két városi előljáró kezesekül magánál tartotta. A míg Fabinivel az alkudozások tartottak, Papp Márton és Beáta Gergely Medgyesre szaladtak segítségért s midőn Fabini seregével a városon cirkált délután 4 órakor 5 Vilmos huszár rohant a városba Medgyes felől, fegyvereikkel és kardjaikkal halált osztogatva a városon koválygó ellenségére; ekkor Fabini seregével rendetlen futásban kerestett menedéket; de a huszárok még a város végéig sem üldözhatték, mert csak öten voltak. Mihelyt a huszárok kivonultak, Fabini is visszatért a városba. A felbőszült vezér parancsot adott a rablásra ekkor a sorkatonaság ép úgy, mint a vidéki oláh és szász nép feltörte a boltokat, pinczéket, lakházakat. A piac tértjele volt kávé és fűszerneművel, egyesek hátukon vitték a tükröket, ágyneműt, sőt néhai édes atyám előadása szerint neki kellett szarvasmarháit az istálóból az ellenség számára kihajtani és átadni; de nem elégedtek meg ezzel, hanem följutották a jelenlegi Apaffi uton levő Dr. Wolf házat, a Gorove házat, Pap István házat; megölték Csiky Károlyt, Norkoj Jánost a Casinó alatt, özv. Falter Péterné tanitónőt és a 81 éves Andrást mechtárta szerzetest; de a városon portyázó sereget csakhamar meg futamította a Szarvadi egyesült medgyesi honvédség, 4 Vilmos huszár a meggyújtott vámoshidon áttörve, szabályok mint a villám szórta szét a halálos vágást; a hid mellett és a facsír közelében elsütött mozsárágyuk rettenetes viszhangja zavarba ejté az ellenséget, futásnak indultak, és a 4 huszár golyója 18 embert terített le.

Miután a város az ellenségtől megszabadult, visszatért az őrsereggel és Szarvadi szabad csapatjával együtt: de nem sokára még nagyobb veszélyre ébredtek fel.

Január 30 án Báró Heydte Lajos, Gedeon és Fabini miként a „Történelmi Lapok“ 1894 évi számai*) megjegyzik 6000 oláh és szász lándzsával Erzsébetváros felé indult.

Ágyu golyók repültek főtemplomunk tornya körül. és a város végéhez közelfekvő utcákba, mely alkalommal néhány ház, köztük a ref. templom és paplak is romba dült. Megkondult a vészharang és a toronyból kiáltotta a város hajduja és állandó őre a rémes hirt: „jő az ellenség“ Szarvadi ismét a kevés számú csapatall elébe ment az ellenségnek, de látván a nagy tábor, retirált Medgyes felé s őt követte a városi polgárok nagy része és az előljárást. Ekkor az ellenség beült a magára hagyatott városon, a hol néhány cseléd járt az utcákon; ezektől megtudták, hogy hol lakik a barninczados; Heydte maga elé idéztette őt és Fark Gergely rendőrfőnököt, megparancsolta nekik, hogy január 31-én délelőtt 10 óráig hadi költségül 8000 pengő forintot és 20 ifjat szolgáltatassanak ki, ezenkívül a holdvilági és szászvárosi nép károsodásait térítsék meg; ellenesetben nem csak a várost elpusztítja, hanem a kezeseket is föbe löveti. A végsőhöz jutott városi nép minden erejét megfeszíté, de a követelt hadiköltséget egészen beszerezni nem lehetett, 1005 frtot ezüst pénzben és a főtemplom összes arany és ezüstnemű tárgyait Segesvárra szállították, hogy biztosíték legyen az összeg megszerzhetéseig, az odaszállító egyéneket, névleg; Pátrubány

Mártont, Kozocsa Jánost, Mártonfi Istvánt. Medgyesi Antal és Soós Károly gyógyszerészt letartóztatta. E szerencsétlen viszonyokat is a környék zsákmányra éhezett népe rablásra használta fel; a boltok üresen állottak, a házakból még az ágyneműt, asztalt, ablakokat és ajtókat is elvitték; 5 napig tartott a fosztogatás, úgy hogy a városi lakósnak betevő falatja sein volt és mindenki menekült a hová csak lehetett, de a Medgyesre menekülteknek rossz napjai támadtak, mert ott többeket elfogtak, városunk főbírájával együtt és halálra ítélték, de február 8-án éjjel a magyarok visszavették ismét Medgyest és az erzsébetvárosi polgárokat rabjanczaikból szabadon bocsátották.

Márcz. 2 és 3-án véres harc folyt Medgyes elfoglalásaért, az osztrák haderő győzött. Ezen nap történelmi nevezetességű Erzsébetvárosra nézve, mert ekkor látogattak meg városunkat Bem, Petőfi, Czetz János és gr. Teleky Sándor ezredes. Ugyanis a magyar sereg Darlacz és Szász-Kis-Almásán át vonult Erzsébetváros felé; de az éjjeli sötét miatt a nagy sárban seregéstől együtt megrekedtek. Ekkor Papp Márton jeles honvéd huszár főhadnagy, a ki át futott a közeli Somogyba birtokára, midőn visszatért a sereghez Bemet kísérettel együtt rövid várakozásra hívta fel; ő pedig vágatva városunkba sietett és Szenkovits László 4 pej lova segélyével a megszorult társaságot még azon éjjel Szenkovits László vendégszerető házába szállította: másnap hajnalban a vissza vonuló magyar sereg is a legnagyobb lelkesülés nyilvánulásai közt megérkezvén, márcz. 4-én délután a segesvári magaslatok felé vette útját, hogy — mint Bem előre megjósolá — a piacon felállított seregeink, mielőbb „jó hirt“ szerezenek. És valóban 8 nap mulva miután márczius 9-én városunkban Bem Medgyes felé gyorsmenetben vonult, márcz. 11-én Nagy-Szebent be is vette!

Márcz. 6-án gr. Alberti osztrák kapitány Kund felől jött városunkra s valizser és lándzsás csapatall és megparancsolta, hogy a kiknek fegyvere van, adják át és a lapangó magyar katonákat jelentsék be; (de áruló — Istennek hála — köztünk nem találkozott,) és hogy senki se menekülhessen ki a városból, katonaságot hagyott vissza; míg ő és nagyszámu új csapatok Segesvár felé tartottak. Ekkor bocsátotta szabadon b. Heydte a január 30-án elfogott Pátrubány Mártont és Soós Károlyt.

Márcz. 8-án Segesvár felől több ezredből álló magyar sereg, Vilmos-, Koburg-, Kossuth-, és Székely huszár 12 ágyuval gyorsan haladt városunkon ketesztül, más része a Nagy-Küküllőn túl a hegyek felé tartott; a harmadik csapat Szt-Iván felé hatolt. B. Heydte megkésétt üldöző csapatjával, mert márcz. 10-én Váldhidra érkezvén, még az nap két lovast küldött a 8000 ezer frthól visszamaradt hadiköltség beküldése végett, a mit Fark Gergely és Fatter Gergely városi pénztárnok erős fedezet alatt azonnal el is vittek. Heydte Medgyes felé tartott s itt megütközött Bem seregével, de oly szerencsétlenül, hogy Szt-Lászlóig kellett visszafutnia.

Márcz 25-én Szilágyi segesvári térparancsnok elrendelte, hogy a magyar 5 forintos bankót minden vásárlásnál fel kell használni ép úgy, mint a többi magyar pénzt. Hasonlóképen puhatolást eszközöltetett, hogy mennyiben igaz, miszerint Fleischer berethalmi lakos főszerepet vitt Erzsébetváros kiraboltatásában? Egyszersmind a város biztonságára magyar katonaságot küldött, kiket néhány hónapig ott hagyott.

1849 június 22-én történt a tisztújítás 1848. évi XXIII. törvényczikk értelmében Pekri Sándor kormánybiztos elnöklete alatt; ez ideiglenes választásnál a régi tisztviselők ismét megválasztattak. Városkapitány lett Csiki József és rendelést kapott a rablás alkalmával okozott károk összeírására és megbecsültetésére.

*) 3. 5. 9. szám.

Erzsébetváros a megpróbáltatás ezen nehéz napjaiban sem szünt meg a vendégszeretet városa lenni. Felső-Fehérmegye falvaiból több nemes család költözött hozzánk, mindaddig, míg az a hír nem érkezett hozzánk „jó a muszka sereg”; ekkor többen kiköltöztek; az őrsereg feloszlott és fegyvereiket a magyar kormány beszedte. Julius 28-dikán reggeli 10 óra tájban a toronyból lehangzott a rémkiáltás: „itt a muszka”. Már azelőtt borzasztó hírek keltek szárnyra, „hogy a nőket elrabolják, a kisdedeket kardra hányják, a férfiakat Szibériába hurcolják, megkancsukazzák”; nem csoda, ha a férfiak kriptákba, kéményekbe, tornyokba, pinczékbe bujkáltak családjukkal együtt; és csak kevesen várták önmegadással sorsukat. Az orosz azonban sokkal kiméletesebb volt. Popói József esperes plébános a főtemplom kapujánál egyházi ornátusba öltözve, kezében keresztel fogadta az oroszokat, kik nagy buzgósággal csökolták a feszületet. Az orosz hadsereg nagyrésze a szász-sárosi báton ütött tábornok és a muszkavezető b. Heydte Lüders tábornokkal együtt bejött a városba és a főbírótól azt követelte, hogy egy óra alatt 300 munkást rendeljen ki a városi ut helyreállítására; nemsokára bejött a császári katonaság gögös ezredese Dorschner Ferencz szász-sárosról, maga elé idéztette a városi tanácsot, kiknek legelőször a felett fejezte ki neheztelését, hogy az orosz hadsereg elébe menni, előtte tiszteletteljesen meghódolni a tanács elmulasztotta; szemére lobbantotta ő Felsőge iránti hűtlenségét és azt parancsolta, hogy büntetésül 20.000 pftot hadiköltségbe, ezenkívül 200.000 adag kenyeret, szénát, zabot és huszt és 40 lovat; 8 nap múlva pedig ismét 20.000 pftot letegyenek, továbbá a bujtogatók neveit írják össze és fedezzék fel hol létüket. Ily katonai szigorral ellátott rendeléssel bocsátá el Dorschner a tanácsot, mely azonnal a Zakariás József házához összegyűlt. A tanács lázadókat maga körében nem talált a „szabadon beszélőket” u. m. Szentpéteri Jakab, Agg László és Beáta Gergelyt bejelentette ugyan, de mint hogy ezek elmenekültek; a császári biztos megkövetelte, hogy mihelyt hazatérnek, tartóztassa le őket s arról értesítse a biztost, addig is javaikat bírói zár alá vegye. Míg a fentjelzett ügy felett a vita folyt, asszonyainkat Dániel Eliz, Kabdebó Péter művelt neje maga köré gyűjtve, a császári biztos előtt megjelentek és a legalázatosabb esdekítés nyilvánítása mellett sorsunkat szivvehatóan előadták, de célt nem értek; mert habár Julius 29-én reggel az orosz tábor Segesvár felé indult, itt maradtak legnagyobb ellenségeink: Dorschner, Heydte és gr. Alberti; kiknek első teendőjük volt a tanácsot maguk elé idézni és a hadi költség biztosítása végett Szász Ernye és Hundorf átadását aláírni és minden jövedelméről a katonaság részére lemondani Szentpéteri Jakabtól Alberti százados 40 drb lovat elhajtattott és a tanácsot megeskette, hogy a császár parancsait híven teljesíteni fogja. Egyszermind megrendelte előjáróinknak, hogy hódolatukat tolmácsolják a Segesvárra vonult Lüders és Skariatín tábornokok előtt.

A tanács el is ment Segesvárra, de minthogy nem találták őket, Dorschner elé járultak, a ki ujjal megdorgálván a tanácsot, meghagyta, hogy Benedek Ferencz ref. papot, Mikó Ferencz ügyvédet, Issekutz Antal tanárt és Ötvös Jánost tartóztassa le és javaikat bírói zár alá helyezze, a magyarokkal szövetségben levő ifjuság nevét 48 óra alatt bejelentse, mert nemcsak megkancsukáztatja őket, hanem mindegyiket bitófára huzatja, azután „márs” szóval elbocsátotta, de Nuridsán Bogdánt, a szónokot letartóztatta.

A tanács, mintha önmaga végtárgyalásán állana, szomorúan tanácskozott és az írásbeli kegyelemkérést Popói József esperes, Malakiás szerzetes atya, a városi előkelő hölgyek és a tanács vitték Dorschnerhez; de sokkal könnyebben megszabadultak, mint remélték. Míg oda érke-

tek, Julius 31-én a magyarok is ott termettek és nem volt szükség kegyelemkérésre.

Aug. 7-én, — miután Segesvár közelében Skariatín tábornok Bem ágyugolyójától találva elesett, az orosz sereg városunk felé tartott. A városon található mindenféle baromfit elvitt, a kertekből és majorokból éretlen tököket, elsárgult ugorkát és mindenféle éhétlen növényzetet valódi „muszka étel gyanánt” elköltött; a városi polgárság kenyeret, zabot, szénát elegendő mennyiségben adott, úgy, hogy az további zaklatás nélkül Medgyes felé vonult.

Aug. 11-én a császári biztos tudomásul adja tanácsunknak, hogy Wohlgemuth N.-Szebenbe Erdély kormányzójának és hadtestparancsnoknak Ő Felsőge által kineveztetvén, jövőre nézve a hivatalos levelezés hozzá intézendő.

Ugy tetszett, hogy a városon a csend helyreállott, a szerzetést menekültek visszatértek. Szülőim is visszatértek a „Kotkorovánból” egy teljesen kifosztott házba, a hol egyetlen ablak, ajtó sem volt ép, a tükrök, üvegüvegek összetörve heverték, de azon éjjel két czirkáló kozák s egy pár oláh betört hozzánk az éjjel sötétében; bátyámról a takarót lehúzták, ki ijedtében a sertésolba menekült; édes anyám velem mint csecsemővel szintén oda futott, míg atyámat, kit a megöléstől a kozákok mentettek meg, véresre verték, pőrere vetkeztették s azután semmit semelve házunkban, elmentek.

Mi pedig a plebánia lakba menekültünk, a hol többnapon át elrejtőzve, nyomor és bizonytalanság előtt állottunk.

Október 11-én b. Wohlgemuth kormányzó Erzsébetvároson is megjelent, megvizsgálta a laktanyát és a városi polgárság kérésére nemsokára katonaságot rendelt.

Most következett a nyomozás. Dájbukát Gergely és több tanító a hadi törvényszék elé állítottak; Papp Márton fogságba jutott, másokat besoroztak a császári katonákhoz. Városunk elveszté autonómiáját, kerületi biztos alá jutottunk.

E korszakból még annyit kívánunk megjegyezni, hogy városunk lakói közül e nagy idők emberei voltak: Tompos Gergely derék polgármesterünk honvéd őrnagy, ki a n-szebeni és piskii csatákban részt vett és ez utóbbi helyen súlyos sebet kapott; Szenkovits Imre, kinek térdét golyó furta át, Papp Márton huszárfőhadnagy, Bogdánfi Antal, Tamásik Alajos, Schedelmajer Márton, Dombi János, Dombi József, Török Gergely, Szenkovits Bogdán, Vikol Antal, Zakariás János, Donszki Dávid és Moldován Márton.*

És a kiket mindenek előtt megemlíteni kellett volna, kik e hazáért a bitófán végzik életüket: azok dicső sorából magunkénak tartjuk, mert hisz atyáink itt éltek, Kiss Ernőt és Lázár Vilmost a honszerető atyáknak honért meghalt gyermekeit.

Városunk emléketekben van megdicsőítve, legyen nevetek köztünk is örökkétartó! mert

•Éltünk rögs határain
Két Genius vezet;
S ha felleg borul utain
E kettő nyujt kezét.
Remény és emlékezet. •

* Vikol Bogdán tanácsnok jegyzetei után.

Viszhang.*)

Petőfinek „A virágok“ című költeményére.

1858.

»Síromra hogyha meghalok,
Ültessetek virágokat.«
Zengett a dal búbájosan,
Mert szive mélyéből fakadt . . .
S mióta sirba dalnokunk,
Jött évre év, egymásra jött
Mégis virág, emlék gyanánt,
Ma sem virul a sir fölött.

Pedig minő szépen dalolt
A hon kedves leányiról,
Az ifju sziv szerelmiről,
A szép tavasz virágiról . . .
Pacsirtaként magasra szállt,
Ugy csattogott alá dala;
S nem ülteténk virágokat
Sirjára, bár eseng vala.

Milyen napok! szivem szorul,
Ha rájok visszanezek én . . .
Elment ő is a többivel
És küzdve járt a harczerén;
S elhalt ő is a többivel . . .
Ki tudja hogy? kitudja hol?
Bizonyynal nem jelölte meg:
Hol sirja, senki még sehol.

Talán a föld felett, a mely
Sötét görönggyvel őt tedí,
Danolva szánt a földmives,
Vagy a remény magvát veti? —
A földmives nem sejtí, mily
Nemes porok nyugosznak ott:
Szobor, virág fölötte nincs,
Ki hinné így a dalnokot!?

Megállj székely! megállj te szász!
Valahol ott esett el ő;
Kincset ne vélj a földbe, hol
Lobogva tör a láng elő!
Petőfi van temetve ott,
Alatt hevül szívében — ég,
Hisz a hazát, a nemzetet
Jobban ki sem szeretete még.

Vigyázz, nehogy kigyult sirját
Ezüst miatt felhányni kelj!
Hol a dalnok temetve van,
Legyen csendes, szent az a hely;
Hagyd égni csak, hideg vagyton . . .
Fütözni majd hozzá megyünk,
A dal fia szikrát veszen
És lesz újra szép énekünk . . .

Nagy Lajos.

*) Nagy Lajos tanár, honvédegyleti alelnök 39 évvel ezelőtt irt eme hangulatos költeményét most, midőn Petőfinek hatalmas ércszobra tekint a segesvári megyeház dombjáról a csata mezőre, eleste helyén pedig emlék áll, időszerűnek tartjuk közölni.

Czetz János tábornok.

Lapunk élén közöljük azt a szép levelet, melyet az erdélyi hadsereg tőlünk elszakadva élő kitünő tábornoka távol hazájától oly szép magyarsággal ír s melyben tiszteletbeli elnökké történt megválasztását köszöni. Itt közöljük az az „Armenia“ című lap nyomán Czetz tábornok életrajzát.

Harczok hőseit és hadvezéri talentumot elevenitnek fel e sorok, elismeréssel és kegyelettel, mit a magyar szabadságharcz története és a nemzeti kegyelet nem fog elfeledni soha.

Híres tábornokainkról és jelentőségteljes hadi tényekről szóló krónikákban, irodalmunk meglehetősen szegény. Magának az 1848/49 iki szabadságharcznak történetén és Gelich tábornok nagy művén kívül, mindössze egy pár memoiresban akadunk ilyen törekvésre. De ha egyszer egy szakértő toll megírja és áldozatkész kiadó révén megjelennek a neves magyar tábornokok biographiái, azok közt bizonyára ott lesz a Czetz tábornok életrajza is.

Czetz János, nem annyira az akció találékony hőse, mint inkább a sokkal hálátlanabb, de rendkívüli tapasztalatokat igénylő szervezési talentum erős örököse. Czetz ezenkívül — a szó szoros értelmében igazi katoná volt. Hallgatag, mint hű, dicsőített főnöke Bem, s a míg a történelmi „kis szürke ember“ lángoló szívet hordott magában a szabadságért küzdő népek iránt, addig Czetz sem képezett ebben kivételt, de a hazafiság erős szenvedélyét mindig össze tudta egyeztetni a katonai rideg fegyelem-érzetével és innen van, hogy a vezénylete alá osztott csapatoknál mindig példás rend uralkodott és idejében ott volt azokkal a harczi koczka fordultával. És, hogy ez mennyire vitatáson felül álló hadvezéri erény, azt — hogy más példákat ne említsünk, — eléggé fényesen bebizonyítja a legújabb időkben a boldogult nemes Frigyes, ki mint koronaherczeg, hadtestének idején történt felvonulásáva döntötte el császári atyja zászlóinak javára a königgrätzi ütközetet.

Czetz János, — kinek egyszerű modoráról és ismereteivel soha nem kérkedő természetéből, igen kevesen sejtették az ő fényes carriere-jét, — 1822-ben Gidófalván született Erdélyben, jómódu örmény szülőktől származva. Már alsóbb iskoláinak végzése közben kiváló hajlamot árult el a pontosság és katonás rend iránt, úgy hogy szülei belátva a fiu hajlamait, korán katonai pályára adták, s kiképeztetését a bécsujhelyi katonai akadémiában nyerte és már husz éves korában hadnagynak nevezték ki. Egy év mulva azonban a ritka tehetségű fiatal tiszt már a táborkarba volt beosztva

Mint annyi más magyar tisztet, őt is osztrák szolgálásban találta az 1848-ban feltámadt szabadságharcz. Czetz szívében nehéz tusa keletkezett. A táborkarban becézett tehetség volt s fényes jövő várta; de másrésztől odahazulról hívta véreinek, szülőföldjének segélykiáltása. Nem sokáig habozott. Felajánlta kardját a magyar kormánynak. Mészáros hadügyminiszter kapva-kapott az ajánlaton és a nagytehetségű fiatal tisztet Pestre szolitá. Az első időkben a hadügyminiszteriumban alkalmazta és a hadügyi bizottságban az előadó fontos tisztét bízták rá. Nemsokára, midőn Mészáros körutrá indult, magával vitte Czetzet is Itt nyílt meg előtte a tér, melyen működni annyira egyedüli vágya volt, hogy a hadügyminiszter rövid szemleutja alatt katonai és főleg adminisztratív tehetségeinek fényes jeleit adta. Mészáros Pestre visszatérve nem is késelt a nemes becsvágyu tisztet Kossuth komoly figyelmébe ajánlani, ki aztán csakhamar Erdélybe küldte Czetzet táborkari főnöknek s miután itt általános

feltűnést keltett működésével — mely szervező képességét kétségtelenné tette, -- rábízta az erdélyi hadsereg szervezését.

Mondhatni egyedül neki köszönhető, hogy az 1848/49-diki rettenetes tél idején Erdélyben hadászatiilag is rend állott be és Puchner osztrák tábornok teljesen visszavonulni volt kénytelen.

1849. márczius 11-én — tudvalevőleg — a Bem és Csetz parancsnoksága alatti csapatok hatalmas rohammal bevették Szebent és Skariatine a vöröstoronyi szoros felé menekült szétvert hadával. Bem az ütközet után Csetz Jánost, ki már akkor ezredes volt, tábornoknak nevezte ki és Kossuth nemcsak megerősítette e kinevezést, hanem bizalma jeléül megbízta Csetz tábornokot egy 30,000 főnyi tartalék-hadsereg szervezésével. E szervezés fényesen sikerült Csetznek, ki ezen — ugyszólva — szedett-vedett haderővel csodálatos dolgokat művelt és áttörhetlen ékül szolgált a Bem és Skariatine hadteste között, úgy hogy már márczius 14-én Fenyőfalváról háromszoros erővel szemben kiüzte az osztrák helyőrséget s három nap alatt Fogarason keresztül Vledényig nyomult, utközben egyesülve a Bethlen ezredes hadosztályával, folyton utat nyitva Bemnek Brassó felé, honnan Engelhardt tábornok 6000 oroszszal 18-án este és Kalliáni 19-én éjjel másik csapattal szökve-szöktek a tömösi szoroson keresztül, vissza Oláhországba.

Mindezen telreismeretlen értékű fegyvertényeknek, Csetz működésében, egy olyan kiváló jelentőségű előzménye volt a piskii csata, hogy azt — mintegy koronául — szándékosan hagytuk a Csetz hazai katonai működésének vázlatában, utoljára.

Általában elismert dolog, hogy az 1848/49-ki szabadságharcról eddig megjelent katonai munkák egyik legkiválóbbja és legtárgyilagosabb műve a Rüstowé. E szigoruan pedáns katona-írónak minden során látszik — midőn a piskii csatáról ír, — hogy mennyire igyekszik rokonszenvét a rendes császári sereg javára működtetni. Ez azonban nem sikerül neki teljesen és annak daczára kitűnik a piskii harc nagysága, mely nagyság a mi honvédeink hősie küzdelmében nyilvánul.

A csata előzményeiben, tulajdonképen már Szászsebesnél vette kezdetét, hova Bem 1849. február 5-ikén

érkezett kiverve maroknyi seregével onnan az osztrák őrséget és eltörleszolvá magát sietve, úgy a hogy lehetett. Délután két óraker az osztrák előhad már ágyuzta e helyet s esti 7 óráig bömböltek az ágyuk. Bem mitsem adva a Puchner, kapitulációra szólító felhívására, folyton csatározva Szászváros felé vonult és azt Csetz által rohammal bevétette. Itt ütötte fel főhadiszállását Bem, hova kemény előhada is megérkezett, de 7-én már az osztrákok Szászváros alá érkeztek. Bem elfogadta a harcot. A csata alatt meg is sebesült.

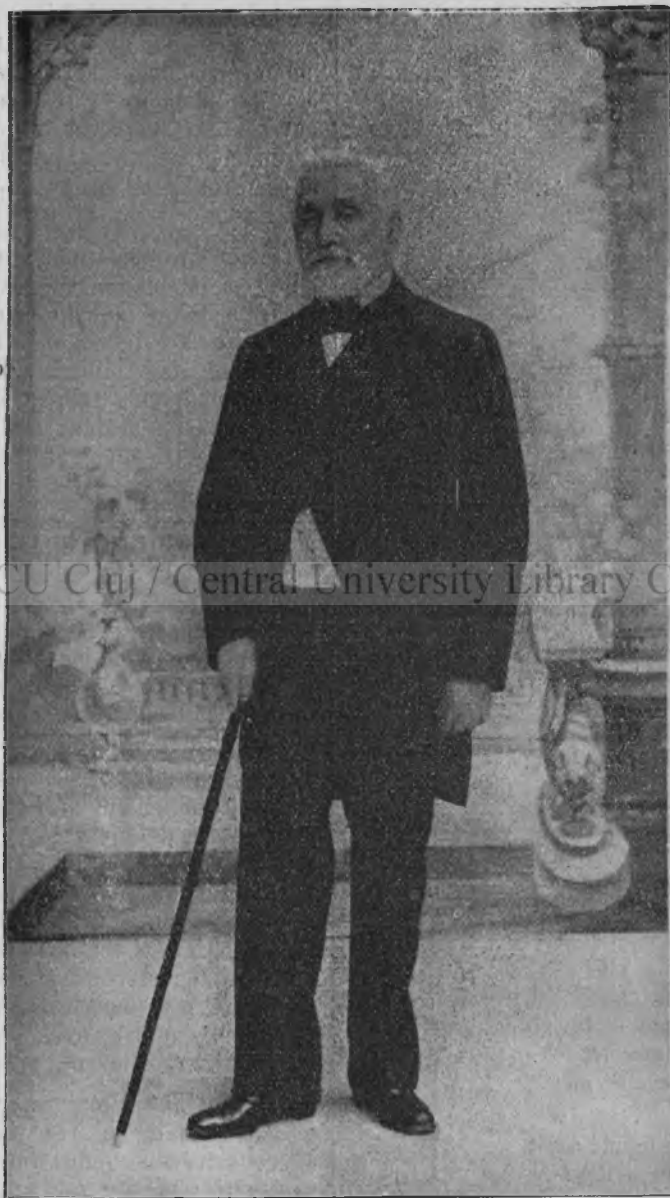
A parancsnokság ekkor Csetz kezébe került, míg

Bem Dévára a városba ment. Csetz rögtön felismerte a helyzetet és első dolga volt Szászvárost kiüríteni és a piskii hidnál foglalni állást, hova 1200 emberrel érkezett meg s ahol Kemény csapataival egyesült. Csetz az utóbbit a hidnál hagyva Bemhez ment a városba, Dévára. Az osztrákok 8-dikán már megtámadták Keményt, ki Bemtől várt segítséget. Az erősitét Csetz vezényelte a hidhoz, míg 9-dikén maga Bem is oda érkezett serege zömével. Az osztrákok hadereje itt mintegy 5000 emberrel és 20 ágyuval volt nagyobb a mieinknél, nem is számítva a velünk tartó szász és oláh felkelőket. Először az osztrákok kezdték el az ágyutüzélést és az országutról egy óráig ágyuztak a hidvédőire. Most a gyalogság vonult előre, hogy a hidat szuronyyal foglalja el. A támadás visszavertett. Ekkor érkeztek a további csapatok Déváról és két üteg ágyu a hidat jobbról-balról keresztűzbe fogta a rajta levő osztrákokkal, mire a pataki átment a magyar gyalogság és lovasság. Hirtelen azonban a bihari lovas nemzetőröket zavarba hozta egy pár osztrák ágyu-

lövés és rohanva futottak vissza a hidra magukkal ragadva a gyalogságot is. Ezoly zavart idézett elő, hogy Bem egész hadteste veszélyben forgott s közel volt a feloszláshoz.

Ekkor állott elő Csetz és a szó szoros értelmében rávetette magát két zászlóaljjal és néhány üteggel — az osztrákokra. Csetz maga is ott villogtatta kardját az irtózatos rohamban, és oly zavarba hozta a tulnyomó osztrák serget, hogy azt — a mint Rüstow megjegyzi — vad futásban kerestt menedéket Szászváros felé.

A honvédek ujjongva kiáltották a Bem nevét. Az

Csetz János tábornok.

öreg hős azonban lovag-ostorával Czetz felé mutatott, ki ádáz pusztítással üzte maga előtt az osztrákokat . . .

Nem lehet feladata e folyóiratnak, Czetz tábornok aprólékosabb sikereit detaillirozni. S így, ismertetve, világossá téve szereplését szabadságharcunkban, életének forduló pontjához érünk; midőn a világsi katasztrófa után uttalan utakon bolyongva a hazában, végre sikerült neki álnév alatt Hamburgba menekülni, 1849. végén.

Igy egyelőre vége szakad aktív katonai működésének és mint emigráns, mindjárt hamburgi tartózkodásának kezdetén emlékiratait írta meg: „Bem hadjárataról 1848-49-ben.“ Nemsokára azonban — mint a buenos-ayresi „Mosquito“ amerikai lap egyik számában el van mondva, — Hamburgból is menekülnie kellett s ekkor Párisba ment, hol Dániel Stern lakásán a párisi előkelő s nagyratörékvő politikai és irodalmi körökkel, Grévyvel, Girardinnal, Maxime du Camp-pal jutott ismeretségbe. Különféle lapokba irt katonai és politikai cikkeket s e módon, szerényen bár, de mégis föntartotta anyagi függetlenségét. Az 1851-ki deczemberi államcsiny azonban elvette kedvét a politikával foglalkozástól s reményei, a haza sorsán javítani, csak akkor vetettek ismét lobot, mikor a krími háboru kitörőfélben volt s Klapka ösztönzésére azt tervezték, hogy a magyar emigráció tagjai Konstantinápolyba menjenek s ott sereget szervezve, csatlakozzanak az angol-francia-török szövetséghez. De ebből a reményből is kiábrándította Napoleon perfid eljárása, ki a magyarokat szívesen felhasználta volna, mindig saját céljaira, a nélkül — mint ezt Czetz jókor belátta — hogy nemzeti aspirációikban segítségükre lett volna. Czetz ekkor végleg szakított a politikai ábrándokkal s a műszaki pályához fordult s nemsokára a Mont-Cenis pálya építésénél lett alkalmazást.

Ez időbe jött ismeretségbe lady Langdale családjával, kivel Olaszországba tett utat s ez alkalomból, a tengeri uton többször érintette Spanyolország és Portugallia kikötőit. Egy ilyen utazása alkalmával ismerkedett meg Sevillában Juan Manuel O. de Rovas tábornok lányával, kit 1859-ben nőül is vett. Alighogy e házassága létrejött, még egyszer s Czetzre nézve úgy látszik utoljára feltűnt a remény, hogy hazája érdekében a tettek mezején sikra szállhat. Kiűtött a francia-olasz-osztrák háboru. Napoleon biztatására Klapkákéjra kilátást nyertek, hogy az osztrák iga alól felszabadíthatják hazájukat s visszaszerezhetik az orosz beavatkozás alatt elvesztett alkotmányos életet Magyarországon. Elég az hozzá, hogy Klapka Czetzet is fölszólította a közreműködésre és Czetz kedvezőnek tartván az alkalmat, Cavour segítségével az első magyar legio szervezéséhez látott. midőn Napoleon ismét cserbehagyta szövetséges társait s váratlanul megkötötte a villa-francai békét. Ennek híre végleg kiábrándította Czetzet minden oly törekvésből, hogy a küldetelmek segélyével juthasson be „szabad hazájába“, min-fien konspirálásról lemondott s nejevel s alig öt hónapos hacskájával végleg elhagyta Európát, Buenos-Ayresbe vitorlázott át, hol a mai napig él.

Ott első sorban műszaki kérdésekkel foglalkozott. Nemsokára azonban Mitre tábornok, köztársasági elnök azzal bizta meg, hogy álljon a Paraguay elleni hadsereg élére. Czetz mindent kifejtett, hogy a hadsereget harczképes állapotba hozza, közbejött súlyos betegsége azonban megakasztotta, hogy a harczban tényleges részt vegyen. Mikor aztán a béke helyreállt, Sarmiento elnök 1869-ben újra a hadiszolgálatba szőlította Czetzet, rábízván a köztársaság déli határainak védelmét, mely feladatnak, a folyvást ostromnak kitett viszonyok közt oly szakértelemmel felelt meg, hogy új hazájában teljes bizalmat vivott ki maga iránt. Maga a köztársaság hadügy-

minisztere hivatalosan elismerte Czetznek idevágó, elvülhetetlen érdemeit. Ennek tanubizonyosságul azt a megbízatást kapta, hogy szervezzen egy katonai iskolát, mely hivatásában úgy kitartásának, mint magas értelmiségének kiváló jeleit adta.

A Mosquito elősorolja azoknak a buenos-ayresi katonatiszteknek a neveit, a kik Czetz iskolájában kapták kiképzetésüket. Mikor a katonai iskola eléggé megszilárdult, 1874-ben Ente Rois tartományba lett meghívva műszaki tanulmányok és feladatok végzésére. Mintegy tíz éven át, egész 1883-ig ez képezte Czetz foglalatosságának fő tárgyát, melyhez még az járult, hogy a „Colegio Normal de Maestros“-on a matematikát adta elő s a „Colegio Nacional“ vizsgáló bizottságának volt rendes tagja.

1885-ben tért ismét vissza a fővárosba Buenos-Ayresbe, hol a nemzeti kormány Joaquim Viejobueno tábornok javaslatára, a katonai akadémia igazgatójának nevezte ki. Ebben a tisztjében működik azóta Czetz s működése iránt a buenos-ayresi kormány teljes elismeréssel van: mert neki köszönheti többek közt azt is, hogy a katonai akadémiában a műszaki tanítást szervezte s virágzásra juttatta.

Ime, Czetz tábornok, ki fajunk hazafiságát és egyéniségét oly magas niveau-n mutatá be itthon és az Új-Világban.

Arcképét legujabb fényképe után mutatja be a Történelmi Lapok jelen száma, a Dunky fivérek intézetében Kolozsvárt készült metszetről.

Mehádiai tábor.

(Az utolsó csata. — A kimenekülés. — A vaskapu. — Az ut Kalafátig).

— Néhai Veress Sándor mérnök munkájából. —

(Folytatás és vége.)

A Vaskapunál vagyunk, azon kapunál, mely erősebb a szirtgerincznél s mely ezernyi ezer éveken át bezárva tartá az óriás Dunát s képezte vele azon ropant tavat, mely Zimonytól Munkácsig és Budától majdnem Nagybányáig terjedt, alakítván iszapos ülepedvényei által a termékeny, de sáros magyar alföldet.

Ki tudja, hány ezer évig tombolhatott a mai Vaskapunál az utat tört Dunának Niagaránál nagyobbszerű vizesése, míg sziklát szikla után le birt utjából döntögetni s a több száz láb magas csucsokat annyira megalázni, hogy most már csak néhány lányira ütögetik ki fejeiket a haragos folyamból, emlékköveiként a végtelen harcznak, melyet számíthatlan időktől kezdve a mai napig vívtak.

Ott áll jobb és bal felől a kopár éles hegygerincz, agyag és csillámpala gyűrött rétegek közül kiemelkedő szürkés mész-kő tömeg, mint két óriás kapufélfá komoran nézve le a szétzuzott gát rómjain tajtékzó Dunára. Az erős hullámozás itt kezdődik, de legnagyobb 5—600 öllel alább, hol a ledöntött gát romjai megtorlódva kiszélesítik a Dunát, s a sekély vízből olyan sűrűn ütögetik a csucaikat, miszerint távolról azt hinné az ember, hogy körül-köre ugrándozva átlábolhat rajtok. A harsogó hullám közepette kigyózik végig a csak néhány ölnyi széles, simább vonal, melyet csak a pilot gyakorlott szeme ismer fel a hullám kevésbé hanykódó, de gyorsabb futásáról. Ez a Széchenyi utja, azon szalag, mely összeköti keletet a nyugattal, azon keskeny ér, melyen az európai pezsgő élet lüktetése áthatott a tetszhalott keletre és életre ébreszté azt.

Elmerengett lelkem e nagyszerű látványon. Mintegy olvasám belőle a természet megváltozhatatlan törvényeit, leírva óriás-, nem emberi nyelven írott betűkkel — s vigasztalást merítettem belőle, látván, hogy a haladás szelleme mint diadálmaskodik az akadályokon, s a legyőzhetetlennek vélt sziklafalak is porba hullanak egykor előtte.

Déltájban Gura-Véi nevű kis falucskánál megpihentünk, estenden pedig elhagyván a befogadásunkra még ekkor felette kicsiny, most virágró Turnu-Szeverint — pár száz lépéssel a városon alól Traján hidjának római-jainál ütöttük fel éjjeli tanyánkat.

A Duna itt már ismét csendesen foly — szélessége mintegy 500 ölnyi, — partjai mindkét oldalon szeliden emelkednek, közvetlen a víz szélén pedig ott áll maig is kétfelől a Traján által épített híd, daczolva az idő fogával és az emberek rombolási dühével.

Ez építmény 4 öl széles, 5 öl magas és mintegy 7—8 lábnyi vastag oszlop, összerakva durva kövekből és óriás nagyságu téglákból s megenyvezve oly vízhatlan római cze menttel, mely keménységére a kövel is vetekedik. Látszik, hogy a fal tetejére a szárazról gát vezetett, mely szintén téglával lehetett két oldalán beborítva, — melyeket azonban vandál kezek szétromboltak — s rombolnak maig is, elrejtett kincseket keresvén a romok alatt.

A tégladarabok majdnem oly kemények, mint a mész, törésük finom szemű, legkisebb belső holyagosság vagy lyukacsosság nélkül s feltűnő szép pirosak, majdnem peccésviasz-színűek. Maguk a téglák két és fél láb hosszúak, több mint egy láb szélesek és öt hat hüvelyk vastagok, s egy belszerkezetük, mint külalakjuk tiszta simasága arra mutat, hogy nem sárból, szabad kézzel gyurvák, hanem géppel szorítottak nagy nyomás alatt, hihetőleg ércformákba. Kiegyenesítésük is oly tökéletes, miszerint kétlem, hogy mi — annyit hányatott tudományos fejtegetésünk daczára — hasonlót előállítani bíránk.

A kőragasz nem valódi római cze ment, hanem vegyitékéről ítélve hihetőleg közönséges mész és homok keverék volt, de ezt 1700 év alatt a lég szénsava valóságos szénsavas mészkövé változtatta át.

Kisértéként eljött az emlékezet, hogy velünk gunyt üzön. Reád emlékezek világrendítő ősrünk. Attila, kinek óriás hatalma előtt az akkori leghatalmasb seregek szétfoszlottak, mint a zivatar előtt a könnyű felleg s a büszke császár Adrian e hid felégetése által remélt előled menekülni. Im unokáid, kikre néhány hó előtt büszkén tekinthetél alá: megtörve, megalázva menedéket keresnek ott, honnan te mint isten ostora remegtetéd a megrémült Európát!

S hogy e szivdermesztő végigtekintés ne legyen pusztá képzelet s a keserűség poharát fenéig kelljen üríteni, ime eluszott előttünk felfelé az ezelőtt három hóval menekült „Metternich“ és „Árpád“ gőzös (minő guny!) megrakva azon lelketlen néppel, mely mint a kebelben felmelengetett kigyó marni segített hazáját a vész napjaiban — s most elmentek, hogy hiénák és keselyűkként a meggyilkoltak holt testén toniboljanak!

Minket pedig — mint e nyomorultaktól várni lehetett — hurrah kiáltás és gunyakazajakkal tiszteltek meg . . . Ugyanitt történt, hogy a 78-dik zászlóalj legénysége — mely már az utolsó mehádiai csatában is nem akart a császár népére lőni, felzaggatva néhány hazatérni szándékozó tisztje által, felmondta az engedelmisséget s nem akart tovább menni. Guyon négyszögbe állítatá őket s Kabóssal együtt kezdé szépszerével rábeszélni a maradásra, de midőn látta, hogy hajthatatlanok, méregbe jött. „Rakjátok le, — ugymond — nyomorultak, a mit a magyar kormány adott rátok, aztán takarodjatok pokolba!“

Rögtön lehányták új köpenyegeiket és még felszem huzott bakancsaikat s daczosan utnak indultak vissza. Da-

rab idő mulva Kabós alezredes utánuk lovagolt és sikerült neki visszatérésre birni őket. Az engedetlenség azonban megboszulta magát. Rongyos honvédeink a lehányt ruhá-neműekre rohantak s a visszatérők már egyetlen-egy használhatót se találtak a magukéból, hanem helyette kicserélt ócska rongyhalmazt.

Innova mellett egy csapat osztrák katonára bukkan-tunk, kiket mint betegeseket hagyott ott Puchner. Ezek nem csak csufoltak és gunyoltak bennünket, hanem göröngyökkel is kezdének dobálózni; azonban török dzsidások közjük rugtatván a dzsida tompa végével olyan fényes elégtételt vettek helyettünk rajtok, hogy alig tudták merre szaladjanak az elgázoltatás és ütlegetések előtt.

Nincs még helyén, hogy itt elmondjam, hogy viselik magukat e török katonák saját, valódi hazájukban a föld népe iránt, hanem itt urai és — rémei a vidéknek.

Hányszor jut eszembe, midőn a mai sok izetlen rumuny hetvenkedést látom, hogy mily szegény szolgák valának az oláhok még csak 49-ben is; oláh katonának, oláh hatóságnak nem láttuk mi színét sem, a török volt az ur és mindenható. Ő parancsolt, mint otthon, az oláh pedig engedelmeskedett, mint tehetetlen alattvaló.

Élelmezésünk mamaligából, az az vízbe főzött kukoriczalisztból és birkahusból áll, melyet számunkra a falu végére előre kihoznak készen, mivel egy nappal előttünk szálláscsinálók járnak; egyébiránt künn a szabad ég alatt élünk és hálunk, egy sem bírván szállást találni e nyomorult falukban, melyek szanaszét minden rend nélkül földbe ásott gödrökből, ugynevezett bordélokából állanak; nálunk a disznóoláknak is szebb külsejük van.

A vidék Innovától kezdve síksággá lesz, de több változatossággal bir, mint a magyar alföld. Itt-ott homokbuczkák, másutt nagy tavak és mocsárok közt vezet utunk, minden lépten-nyomon tuzok, vadlud-, daru- és gödénycsapatok repkednek körülünk, mintha sejténék, hogy elvették kezünkéből az öldöklő fegyvert! Nagy ritkán egy-egy juh nyáját is látni, melyet ijedve kerget a pásztor jövetelünk láttára a dombok és mocsárok mögé. Csak embert nem látni! Ha néha egy-két idéetlen nyikorgó szekér két kis silány ökrével szemben jó velünk — azonnal messziről kitér, tüskön-bokron keresztül nógatván ökreit más felé, nehogy csak száz lépésnyire közelünkbe kelljen jönni. Ki hitte volna, hogy Orsovánál vége van Európának s néhány órányira már Afrikával vetekedő vad ország kezdődik, melyen a porgárisulásnak nyomai sem látszanak?

Augusztus 29-én elértük végre Kalafátot egy kis silány dunaparti várost, mely a Duna partján felfelé huzódó hegyek vagy inkább csak dombok aljában fekszik, részut átellenben rendeltetésünk helyével, Viddinnel.

Kalafátot, ámbár megerősítve nincs, vagy legalább a váron kívüli elmállott földsánczokat erődítménynek nevezni jó lélekkel nem lehet, mégis magas fekvése miatt mintegy Viddin vára hidfőjének tekintik. A part 6—8 öllel magasabb a lapos Viddinél, helyenként csaknem függőlegesen emelkedik ki a Dunából; a víz felől tehát már alakzata meglehetősen biztosítja roham ellen, de ugyan megjárna az, a ki hajókkal a Viddin és Kalafát ágyui közé állana, ámbár a távolság kissé felette nagy, pusztá szemmel ítélve, mintegy 200 ölnök nézem. Az oláh száraz felől az egész Kalafátot homokos buczkásan hullámozó vidék köríti, a mely a védés ostromművek gyors elkészíthetését felette megkönnyíti. Háboru esetén természetes, hogy a törökök Kalafátot erősen védik, mert bár innen Viddint bevenni nem lehet, de bizonyos, hogy az élelmi és lőszer-raktárak s a védő sereg nyugalma semimv tehetők Kalafát ágyui által.

Itt is kívül a városon telepítettek le s két nap telt bele, míg nagy dereglyéken és különös, elő-hátul magas ormányu vitorlás hajókon átszállítottak bennünket, elszedvén előbb a Vercserovnál meghagyott lovakat.

Sokan a tisztek s polgáraik körül látván átolsó vagy-
nuktól eképen megfosztásukat, bármí csekély áron is eladák
lovaikat és szekereiket, úgy hogy 10—12 aranyért 3—400
forintos paripákat és egész fogatokat adtak oda részint a
törököknek, részint az alkalmat felhasználó zsidó görög és
oláh kepeczeknek.

Igy kifáradva és mindenünkből kifosztva, lelkileg
megtörve, valóban gyászos állapotban léptünk a török földre
augusztus végnapjaiban, nem is gyanítva, hogy ez csak be-
vezetése volt hosszú évek során át tartandó számkivetésünk
nyomorúságainak.

Kemény Farkas hadjárata a havasi oláhok ellen 1849. június 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16-án.

I.

*Muiorescu által Janku nevében írt jelentés így adja elő
ezen esetet.*

„A maros völgyből nevezett prefekt (u m. Bálint,
Vladucz és Moldován) alig húzódtak fel fegyveres néptük-
kel előbbi állásaikba, már elterjedett a nagyfotosságu
hir, hogy *Kemény Farkas* tekintélyes számú csapattal Za-
ránd megyébe hatolt s ott *tüzzel és vassal* pusztítván??
egyre közeledik a havasok központja felé.¹

Miután a magyar kormány meggyőződött arról, hogy
Gyulafehérvár várát addig, míg az erdélyi nyugati hava-
sokat meg nem hódítja, el nem foglalhatja s hogy ezek az
alkalmazott eszközök és erők ellenében az ellentállásban
még állandóan kitartanak, a kormány elhatározta volt, hogy
miután előbbi béketárgyalások egyáltalában nem sikerül-
tek, a tervet most a fegyverek erejével valósítja meg. E
célból *Kemény Farkas* és *Forró*t 6600—7000? *gyalog
katonával, egy század lovassággal, 19 különböző haliberű
ágyúval és 4 röppentyűvel a havasok központja felé küldötte
ki*; ² egyttal nagyon megerősítette a távolabbi vonalaink
ellen küzdő felkelő csapatokat is oly annyira, hogy az egész
magyar sereg, mely távolabbi szorosaink ellen küzdött, a
Kemény seregével összevéve, mintegy 15 ezer katonából
állott.

A kolozsvár—nagyvárad uton a kis *Kossuthnak* ne-
vezett *Vasvári* vezette a hadviseletet; *Torda* felől volt
Agloffstein és *Pápai*; *Tövis* felől *Juhász*, egy román rene-
gát, *Zalathna* felől *Kovács* őrnagy, messzebb a Maroson
lefelől pedig mások dolgoztak.

Helyzetünk most válságosabb volt, mint bármikor,
meg kellett erősítenünk nemcsak a kordonon kívül álló őrsé-
geket, hanem a havasok belsejében levő fegyveres népet
is. Némely községben a fegyver fogható férfiak annyira
igénybe voltak véve, hogy az őrségeket az asszonyok állot-
ták. A bucsumáni nők különösen csudálatra méltó gondos-
sággal teljesítették kötelességeiket.

A szokásos jel kiadása után a fegyveres nép külön-
böző pontokból összegyűlvén, a megfelelő állásokat elfog-
lalta. Tervünk az volt, hogy a mennyire csak lehet helyt
tartjuk az ellenséget, nehogy *Abrudbányára* bevonulbas-
son; ha azonban mégis sikerülne neki odáig jutni, töreked-
jünk őt a havasok közepében berekeszteni, hogy elvágjuk

¹ Hogy miket pusztított tüzzel és vassal *Kemény Farkas*,
ezt *Muiorescu* az olvasó phantasiájára bízta.

² „*Kemény* jun. 3-án indult *Déváról*. Mintegy 4000 gyalogot,
18 ágyut s egy üteg röppentyűt vitt.“

„*Erdély Története 1848—49 ben*“, irta *Kővári László* Pest
1861. a 230-ik lapon.

élelmi szereitől, állandóan nyugtalanítsuk s e móddal sem-
misítsük meg A fáradhatatlan *Bálint* prefekt fegyverben
álló népével segítségünkre jöni megígérte. Istenben s igaz
ügyünkbe vetett hittel készültünk az ellenséggel való talál-
kozásra. A hirtelen összegyűlt fegyveres nép legnagyobb
részét *Cserdiczán* át a *Vulkán* havasa felé indítottuk. Itt
megjegyzem, hogy fegyveres népünk már rendes csatában
is tudott verekedni az ellenséggel s hogy a *Hatvani*-val
való ütközetünk után már a puskák hiányát annyira nem
éreztek volt.

Május végén *Kemény Farkas* *Déván* át *Zaránd* me-
gyébe ment s a főhadí szállást *Brádon* ütötte fel. Zabolát-
lan csapatai tüzzel és vassal?? pusztították, a mi még épen
maradt a felkelők vandalismusa után. *Gróza Szimion* már
június elején kemény és dicsőséges ütközetet folytatott el-
lene, különösen *Brád* völgyében. Ezután a derék pap nyom-
ban *Boicza* ellen ment, hova *Kemény* néhány század nemzet-
őrséget helyezett volt el, melyek *Boicza* és *Bukurest* köz-
ségek közt sok házat felgyújtottak; elrabolták a szavas
marhákat, megölték? nyolcz asszonyt és gyermeket.

Gróza népfelkelő fegyveres seregének egy osztályá-
val megtámadta azon századokat s 12 ember megölvén,
futásra kényszerítette. Az elrabolt szavasmarhákat vissza-
vette és visszaadta tulajdonosaiknak. Ezután *Gróza* vissza-
tért s a bucsesci szorosnál erős állást foglalt el, hogy *Ke-
ményt* *Abrudbánya* felé való haladásában megakadályozza.
Itt az előbb emelt sánczokat és torlaszokat, melyek a ma-
gyarok által többször szétromboltattak, helyreállította.

Június 8-ikán reggel *Kemény* seregével *Brádról*, *Ab-
rudbánya* felé indult *Gróza* a tulnyomó erőnek engedvén,
a bucsesci szorosból ehuzódott. ¹ Miután azonban elhaladt
az ellenség, *Gróza* ismét visszatért s előbbi helyét elfoglalta,
még az nap megvert egy honvéd csapatot, mely élelmi szál-
límányt kísért, elvett tőle két szekér kenyeret, a többit
pedig kíséretével együtt *Brád* felé üzte vissza. ²

Kemény a *Vulkán* havason erős állást vett magának.
Ugyanott a havas és *Blézensy* falu között ép oly erős állás-
ban várták őket a mieink. A harc az nap, azaz június 8-án
1 és 2 óra között gyors ágyutüzeléssel kezdődött, mely öt
órán át szakadatlanul tartott, mely után a mieink enged-
vén a tulnyomó erőnek, éjszakára visszavonultak. Az éjt
mindkét rész csendben és figyelő állásban töltötte el.

Június 9-én a fegyveres nép a tegnapiánál nagyobb
számban, a *Vulkán* havasa és *Csuruleásza* között állott. A
harcz mindjárt reggel 8 órakor kezdődött s mindkét rész-
ről bizonyos makacssággal — egész napon át folyt este 9
óráig, a mikor már verekedni nem tudtak. A felkelő fegy-
veres nép nem mozdult helyéből; *éjjel* tájban félrebb vonult
Szohodol felé ³

Június 1-én, egy vasárnapi napon, csak könnyű elő-
őrsi összecsapások voltak. E közben megjöttek *Bálint* pre-
fekt fegyveresei is, kiket *Topánfalváig* a derék *Csuruleán*
tribun vezetett. Maga a prefekt már szombatn estve ér-
kezett oda

Június 11-ikén éjjelen s sereget is némely csapattal
magnövelve a csatatér felé mozgósítottuk. Ha *Kemény* tudta
volna, hogy első nap a vele szemtől szemben álló román
sereg alig haladta meg az ezeret s másnap 1600-at szám-
lált, akkor bizonyára sokkal előbbre haladt volna *Abrud-
bánya* felé, a helyet e vidéken azonban oly természetűek,
hogy e tekintetben mindig tévutra lehet vezetni az ellenséget.

Június 11-én reggel a fegyveres nép *Szohodol* he-
gyein inkább védelmi állásba helyezkedett, mert mindenki

¹ Akkor kár volt a sánczokat és torlaszokat helyreállítani.

² Képzeltjük, hogy milyen nagy honvédesapat volt az, a
mely két szekér kenyeret kísért.

³ Ezt úgy kell érteni, hogy *Kemény* június 8. és 9-én meg-
verte a *felkelő fegyveres népet*.

udta, hogy *Keményt* nem lesz könnyű kiverni csurilászai állásából; a nép különben is már megszokta összemérni erejét az ellenséggel az abrudbányai tetőkön, sokan kérték is engedném őket *Abrudbányára*. Ugy tetszett, hogy a maga részéről *Kemény* is óhajtott volna *Abrudbányát* elérni, mert egész seregével fellekedett s a lándzsások által kevésbé nyugtalanítva, délelőtt 11 óra tájban bevonult a városba. *Kemény* magát *Absolon* román lelkész-esperesnél szállásoltatta el.

A fegyveres nép *Szohodolról* nyomban *Szuhár* felé indult; különböző részei, *Bálint Vladucz* és *Moldován* prefektek és *Csuruleán* tribun alatt azon hegyeken helyezkedett el, ugyancsak ott volt *Szuszter* erdőgyakornok is, az abrudbányai román nemzeti gárdánál centurio. Elhatároztuk nem adni nyugtot az ellenségnek *Abrudbányán*.

Ennélfogva a fennebb megnevezett parancsnokok lezálltak a *Szuhár* tetőkről, hogy megtámadják az ellenséget. Egy óra volt délután, midőn ágyutüzéssel megkezdődött a harc. *Kemény* akkor ült le ebédelni; hallván ágyuink bömbölését, mondá környezetének: „azok a szemtelenek annyi nyugtot sem hagynak, hogy csendesesen megebédeljek“ s aztán azonnal a csátatér felé indult. Vadászaink kiváló hősiességgel harcoltak; az ellenséget egyre jobban visszanyomták a város felé. Ágyuink is eredménnyel működtek: itt leginkább *Todorucz Jurku*, a derék verespataki vadász tüntette ki magát. Miután nem voltak tüzéreink, embe-reink ugy czéloztak az ágyukkal, hogy puskáikat az ágyukra helyezték s először azokkal czéloztak: így irányozták azután az ágyuk lövését. Nevezett vadász ez alkalommal is éppen így csinált, mi által az ellenség soraiban lövéseivel nagy károkat okozott.

Egyszer *Kemény Farkasra* irányzott, de ez akkor lovával mozdulatokat tévén az uton, a biztos haláltól megmenekedett; a golyó csak a kantárszárát érte s azt ketté szakította. Az esetet maga *Kemény* beszélte el vacsora közben s dicsérte a románokat, hogy ők tüzérek hiányában is oly jól tudják kezelni az ágyukat. Ezen ütközet este 6 óráig tartott. Minden pontról visszavertük és a városba szorítottuk az ellenséget; a csata azonban most más alakot öltött.

Egy száz, kinek nevét elfelejtettem, de a kit *Schuszter* gárdista ccenturio ismerni fog, mert ő állott jót érte, fogtunk volt el a felkelőkkel történt egyik előbbi ütközetben. A szászok gondoltuk, ép ugy szolgálják az igaz ügyet, mint mi, a fogolylyal is tehat jól bántunk, sőt *Schuszter* a saját csapatába dekursionak alkalmazta. Mivel ezen szász az első sorokban álló vadászok között foglalt helyet, már az ütközet kezdetén átpártolt az ellenséghez s *Keménynek* elárulta nemcsak állásainkat, de csapataink számát is; erről mi később *Abrudbányán* győződünk volt meg. Az ellenség erre a balszárnynon levő leggyengébb állásunkat támadta meg nagy erővel, a hol *Csuruleán* vezényelt, ezt nagy gyorsasággal visszanyomta, mi által a sereg legnagyobb részét veszélybe döntötte, kettészakította és szétiizte. *Bálint* és *Vladucz* prefektek ezt látván, csakhamar visszavonulót parancsoltak s így kis seregünk a szohodoli hegyre vissza vonult. Itt megállapodott, még egy negyedóráig verekedett, de eredménytelenül, a népseregnek ezuttal is hátrálni kellett. A *Hatan* hegyen seregünk ismét megállott s ezzel a rend csapataink között helyre állott. Az ellenség azonban nem haladt előbbre. Ezzel a napi csata bevégeződött, mert már beesteledett.¹

Aznap két század székely Brádról Abrudbányára nagy éllelmi szállítmányt kísért. Gróza pap, ki a bucsecsi szorost még mindig elfoglalva tartotta, Bucsecsnél megtámadta a két székely századot s 15 embert megölt; ezek közt volt

egy tiszt is. Gróza 38 kenyérrel és két szalonnával megterhelt szekeret foglalt el, a többi a székelyekkel együtt üldözőbe vette s üldözte erélylyel annyira, hogy Brádon a futók meg sem állottak többé, hanem egyenesen Dévára tartottak. Grózának csak egy halottja s néhány sebesültje volt.¹

Junius 12-én a topánfalvi főhadiszállásunkon haditanácsot tartottunk, melyben elhatároztuk, hogy az ellenséget több oldalról támadjuk meg és neki semmiképen békét ne adjunk. Eddig leginkább *Zaránd* felől működünk, hogy az ellenséget a Magyarországgal, de leginkább az élelemmel való összeköttetéstől elzárjuk; miután azonban az ellenségnek Brádon hagvott csapatát, mely éllelmi szerek kíséretére volt adva, Gróza kétszer verte meg s az Dévára szétszoródva menekült, már lehetséges volt, hogy a fegyveres népet másképen osszuk fel. *Bálint* lelkész s prefekt *Verespatakra* tért balra s *Vertopnál* a város felett állást foglalt, egyidejűleg összeköttetésbe légett *Faur* tribun csapataival *Bucsumnál*. Így alakult és hosszabbodott meg a balszárnny. Gróza papnak parancsa volt, hogy a bucsecsi szoros védelmére seregéből csak kisebb csapatot hagyjon hátra, ő maga pedig a nagyobb résszel *Stiurcz* irányába induljon s a jobb szárnnyon működjék.

E napon *Kemény* írásban szölitott fel engem, hogy a többi prefekttel és tribunnal rakjam le a fegyvert s kössek békét a magyarokkal; katonai becsületével biztosított, hogy az elmúltakért senki felelősségre vonatni nem fog; ellenkező esetben azzal fenyegetődött, hogy az utolsó csesemőig kipusztit minket. Visszafeleltem, hogy köztünk csak a fegyver dönthet. A nap verekedés nélkül mult el, az éjszakát is csendességben töltöttük, figyelvén egymásra.

Junius 13-án a harc több ponton változó szerencsével folyt egészapon át. Leghevesebb volt a csata a centrumban, hol *Vladucz* prefekt, *Ardreika*, *Olteán*, *Boér* stb. tribunok vezényeltek. *Bálint* prefekt azonban a *Kemény* által *Verespatakra* küldött két század honvédet erősen megverte. Mikor sötétedni kezdett, a felkelők a város körén és a városba huzódtak. Az nap a topánfalvi tartalékkal egy kissé *Ivanovics* is megmozdult a *Pelís* hegyig haladt előre, azonban ugyanaz nap ismét visszatért *Toqánfalvára* anélkül, hogy a csataterhez közeledett volna; e naptól fogva a háboru egész tartmama alatt *Ivanovics* láthatatlan volt.

Aznap az éllelmi szerek szállításával megbizott, Gróza által megvert tisztnek *Kemény*-hez címzett egyik levelét fogtuk el; e levélben a tiszt elimeri vereségét; ő azon tudatban volt, hogy nem Gróza, hanem *Bálint* verte meg őt s kérte benne *Keményt*, jelölne meg számára a katonaság éllelmi szállítmányának elhozatalára egy más utat. Valóban az ellenség kifogyott az éllelmi szerekből; junius 12-dikén este *Kemény* katonái utolsó kenyereket ették s éhségüket csak korpával és kukoriczával enyhítették, miket az *Abrudbányáról* elmenekült lakosok házaiban találtak. Most már még ezen szegényes éllelmi cikkek is elfogytak; még csak két napra valójuk volt. Így *Kemény* junius 14-dikén a fegyveres nép parancsnokaival valamely megállapodásra akart jutni, irt is *Vladucz* prefektnak levelet, a melyben ő többé már nem fenyegetődzik, hanem köszönetét fejezi ki, hogy mezőségi jószágait ugy megtudta védelmezni, hogy azokban neki semmi kára nem történt, felkérte teljes biztonság biztosítása mellett, szóbeli értekezletre. *Vladucz* válaszolt; kijelentette neki, hogy ő (*Vladucz*) nem hogy neki (*Keménynek*) higgyen, de nem hiszen még a magyar kormány elnökének sem Most *Kemény Sulucz Simon* abrudbányai románt küldötte el *Bálint* Szimionhoz, arra kérte a prefektet, hogy *Abrudbányára*, vagy egy általa kijelölendő helyre jöne össze vele tanácskozás végett; *Bálint* azonban visszautasítólág válaszolt. *Kemény* komolyan kezdett már gondolni válságos helyzetére s a következő napra egy „vagy-vagyra“ batározta el magát

¹ Bár hogyan czifrázza *Maiorescu* a dolgot, annyi saját leírásából is kitűnik, hogy *Kemény* Farkas junius 8. 9. és 11-dikén megverte a fegyveres népet.

¹ Ez alig képzelhető.

Jánus 15-re mi is egy általános támadásra készülünk minden oldalról, ha pedig ezzel eredményre nem jutnánk, június 17-re egy második támadásra határoztuk el magunkat. E célból a következő állásokat foglaltuk el:

I. *Bálint* lelkész prefekt verespataki állásában marad a bucsumániakkal. Ez volt a balszárny

II. A topánfalvi országuton *Kerpenyesen* ezen falu derék lelkésze *Kodorean* János foglal helyet; *Szohodolnál*: *Gombos* I. pap, tribun állott. Ezek alkották a tulajdonképeni centrumot; állottak pedig *Vladucz* prefekt felügyelete alatt.

III. *Szohodoltól* nem messze, e falu és *Szuhár* között *Vladucz* prefekt lelkész foglalt helyet. *Andreika*, *Olteán*, *Rusz* tribunokkal és *Jakob* cenzurióval, szintén *Vladucz* parancsnoksága alatt. Mindezek *Cserniczáig* nyújtották ki seregüket s megalkották a jobb szárnyat. *Vladucz* a központból vezényelte ugy a centrumot, mint a jobb szárnyat.

Stiurcz felé távolabb, *Gróza* Szimionnak kellett volna állást foglalnia, hogy ott a jobb szárnyhoz tartozván, önállóan működjék, de ő akkor még nem érkezett meg.

Június 15-én *Kemény* nem várta be a mi támadásainkat: kétségbeesett állapota meg nem engedte, hogy nyugton beárja a mások mozgalmait, azért ő maga kezdte meg támadást. Először is mintegy 100 embert küldött ki a bucsumániak ellen, hol *Bálint* prefekt személyesen vezényelt. A fegyveres nép eleinte visszavonult, de csakhamar egy jobb állást foglalt el. A harc megújult s folyt végeredmény nélkül. E közben a prefekt e tényről *Csuruledén* tribunját, ki harczosaival hátrább állott *Verespatak* felől, értesítette s őt segítségül hívta. A segítség épen jókor érkezett; most maga a prefekt támadott Délután öt óra tájban az ellenség ez oldalról teljesen meg volt verve s nagy veszteséggel *Ab-rudbányáig* üldöztetett. E közben d. u. 1 óra tájban *Gombos* és *Todorean* lelkészek is a centrumból megtámadták az ellenséget, a jobb szárnyból pedig *Vladucz* prefekt nyomult ellene. Este fel minden megtámadott pontról a városba és annak környékén elfoglalt előbbi állásaiba lett az ellenség visszanyomva.

Gróza pap a neki *Stiurcz*-nál kijelölt helyre igen későn érkezett s így este felé *Kemény* nagyobb erőt vethetett ellene. *Gróza*-val a harc szünet nélkül, majnem éjfélig tartott. *Kemény* e napon szenvedte a legnagyobb veszteséget azon időt fogva, midőn ezen emlékezetes harcok kezdeteket vették. — Mondják, hogy a vacsoránál a következőleg nyilatkozott volna:

„Verekedjék az ördög tovább papokkal.“

Június 16-án reggel napfelkelte után azonnal *Topánfalván* több prefekt és tribun haditanácsot tartott, egy második általános támadás módozatait állapítandó meg, melynek a következő napon kellett volna megtörténni. Ez azonban már felesleges volt, mert *Kemény* pítymalatkor ki adta a rendeletet, hogy *Grózá*t nagy erővel támadják meg, azért, hogy a fegyveres népek figyelmét arra irányítsa. 9 óra tájban az országuton a leggyorsabb menetben *Zalathna* felé indult, mire három nap óta kényszerítve volt. Elvonulását elősegítette a sűrű köd, mely a havasok táján ritkán oszlik el délig. Mikor a nép híret vette *Kemény* futásának, ő már jó előre haladt volt.

Daczára ennek, nagy népcsoportok indultak a menekülő után, melynek annak hátcsapatával állandóan csatáztak. *Valea Cerbulujnál* a bucsumániak és a mogosóiak mégis észrevették az insurgenseket, minek oka a menekülők voltak, kik nem tudták visszatartani attól, hogy az országut közelségében fekvő házaknak tüzet ne adjanak.

A havasok bátor fiai ekkor ép úgy mint más alkalommal, megvetve a halált, néhányan puskával, többen lándzsával, kaszával és vasvillával felfegyverezve, rá támadtak az insurgensekre: „Oda vagyunk!“ vészkiáltások hangzottak fel minden oldalról, *Hatvani* sorsa lebegett szemük előtt.

Kemény azonban sokkal óvatosabb volt; ő ugyanis elindulása előtt három órával *Forró* őrnagyot, nagyobb csapattal előre küldte, hogy a *Dealu mare* hidját hozza rendbe s széttrontván a torlaszokat, az akadályokat az utból gördítse el. E gondoskodás nélkül bizonyára minden insurgens elpusztult volna, mert a bucsumániak könnyen tartóztathatták volna fel, míg az egész fegyveres nép összegyűlt volna. Mind a mellett a bucsumániak *Valea Cserbuluj*-nál közülök 145 ember ölték meg, két szekeret élelemmel és némi ruházattal elfoglaltak. *Gróza* Szimion az insurgensek egy másik csapatát este utol érte és lándzsáival igen nagy károkat okozott ebben.

A *Keménynyel* folytatott kilencz napi ütközet így végződött be. Ő általában véve többet veszített csak halottban 500 embernél; sebesültjeinek száma nem ismeretes; ezeket 60 szekeren Erdély különböző kórházaiba szállították el.¹

(Vége következik.)

Halálozások.

Honvédegyleteket, munkástársainkat és lapunk barátait kérjük: sziveskedjenek a halálozásokról egy-egy rövid tudósítást írni s a gyászjelentést az erekiye-muzeum számára esetről-esetre beküldeni.

Zágoni Bodola Lajos kir főmérnök, Brassóban ápr. 2-án meghalt. Az elhunynak küzdelmes pálya jutott osztályrészül s a nagy időknek nem csak tanuja, hanem bosszu időn át kimagasló részese volt. Született 1825-ben Márkusfalván. Tanulmányait Enyeden végezte s már ott benső barátság fűzte *Salamon Ferencz*hez és *Szász Károly*hoz, a kikkel azután is fentartotta a barátságot. 1848-ban *Gábor Áron* tanítá be az ágyu kezelésére, s később egyike lón a legjobb tüzértiszteknek. Ott volt Nagy-Szeben bevételénél, az oroszok kiűzésénél a Vöröstorony-szoroson át, hol a szoros őrizetével bízták meg *Mikor* az oroszok másodsor is benyomultak Erdélybe, *Lüders* tábornok 1849 jul. 21-én kiszorította török földre, hol *Kossuth*hoz csatlakozott s egész *Kiutahiáig* kísérte. 1850 februárjában török szolgálatba lépett, mint tüzérszázados, de 1851 nyarán újra *Kiutahiába* ment *Kossuth*hoz. 1852-ben állandóan Olaszországban telepedett le, s több mérnök társaival hid- és vasutépítésnél s más munkákat végzett 1868-ban Olasz államszolgálatba lépett, 1879-ben tért csak haza, hogy önmagának és gyermekeinek is visszaadja hazájukat. Dél-Magyarországon meghonosította a rizstermelést, rizshántoló malmokat épített s meghonosította az olasz kenderásztatási rendszert. Ez idő alatt irodalmilag is működött s igen sok czikket irt főleg a mezei gazdasági kérdésekről. 1853-ban olasz- és francia nyelven könyvet irt a magyar függetlenségi harczról. Halálát fia, műegyetemi tanár és sógorasszonya, *Salamon Ferenczné*, nagy rokonság és számos jó barát gyászolja.

Bodossy Pál volt 48-as honvédfőhadnagy Debreczenben meghalt. Az egész szabadságharcot végig küzdötte s a Nagy Sándor 6000 főnyi dandárában részt vett a Debreczen alatt aug. 2-án 80.000 muszka ellen vívott egyenetlen harcban is. *Bodossy* irodalommal is foglalkozott s több vidéki lapnak szerkesztője is volt, 1868. óta a tiszántuli ev. ref. egyházkerület irodavezetője és püspöki titkár volt. *Bodossy* 70 évet élt s közbecsülésnek örvendett.

Ecseggy József nagyrőczei járásbírósi végrehajtó, volt 48-as honvédtiszt, később vármegyei csendbiztos, majd rendőrkapitány, Gráczban meghalt.

Gulácsi József volt 48-49-es honvédet a szabadságharcban főhadnagyot, nagy részvét mellett temették el Gyulán. 86 évet élt.

¹ Kár, hogy a fegyveres nép halottjainak és sebesültjeinek számát *Maiorescu* nem jegyezte fel.

Jámbor Pál, a negyvenes évek ünnepeit költője, mint nyugalmazott főgimnáziumi igazgató meghalt Szabadkán. A veterán író, ki már régóta hallgatott, fiatal korában Hiador néven írta verseit s ezek bejárták az egész országot. A régi klasszikus irány hívei Petricevich- Horváth Lázárral az életükön Petőfi fölé helyezték Hiadort és halhatatlanságot jósoltak műveinek. — Életrajzi adatai ezek ;

Jámbor Pál 1821-ben született Pakson. A gimnáziumot Kalocsán. Pécssett és Vácott végezte- 1840-ben a kalocsai papnevelőintézetbe lépett, a hol társai körében egy magyar iskolát alapított. Az intézetből kikerülve káplán lett Ó-Becsén, majd plébános Jankovácon. Első verse Garay Regélőjében jelent meg, majd a Honderü című divatlap karolta föl, melynek szerkesztője őt Petőfivel egy rangba helyezte. A Honderü-ben megjelent verseket két kötetben külön is kiadta. II Károly című öt felvonásos drámája miatt heves polémiája volt Szigligetivel, a ki szintén írt egy drámát II. Károlyról. Ez a vita egészen elszigetelte a többi írótól. A szabadságharczot ő is szolgálta tollával. Ebben az időben megjelent műveit: „Kossuth“, „Hangok az emberiséghez“, „Balladák“, „Szabad dalok“ című munkákat lángoló hazaszetet jellemzi. 1849-ben a közoktatásügyi minisztérium hivatalnok volt. Viágos után ő is kibujdosott és Párisban vonult meg, a hol a francia lapokba dolgozott és Durivage álneven egy kötet francia költeményt és egy Les artistes című regényt is adott ki. Jókaitól sokat fordított franciára és segített Chassin-nak, Petőfi francia fordítójának. 1859-ben tért vissza Magyarországra és segéd lelkész lett Hegyesen. 1861-ben a kulai kerület képviselőnek választotta, határozati párti programmal. Az országgyűlés után a szabadkai gimnázium igazgatójának nevezték ki. 1867-től 1871-ig ismét a kulai kerületet képviselte. Később az igazgatóságáról is vissza lépett és azóta Szabadkán élt telyes nyugalomban. Ötvenéves írói pályája alatt a következő munkák jelentek meg tőle: Egyházi beszédek, Hiador költői művei, A magyar irodalom története, Nagy Sándor tragédia, Künn és honn költemények, Hiador újabb költeményei, Jámbor Pál munkái, Mesék az ifjuság számára, Törvénytelen vér dráma, a melyet nagy sikerrel adtak elő a Nemzeti Színházban.

Kiss Ferencz dr. 1848-49-iki honvédtüzér, Bihar vármegye nyugalmazott főorvosa, 64 éves korában április 2-én Nagyváradon meghalt. Az elhunyt főorvos tizenöt esztendőskorában állt be a Bem tábornok seregébe és több csatában vett részt. A doktori diplomát a szabadságharcz után ezer bajjal, gonddal küzdve szerezte meg s mint orvosnövendék zongora leczkék adásával tartotta fenn magát. A jókedvű öreg urat mindenki szerette és tisztelte a vármegyében.

Id. Kovács Ferencz 48-as honvédtüzermester, 71 éves korában Nagyváradon meghalt. Temetése április 27-én volt igen nagy részvét mellett.

Kükemezői Kükemezey Zsigmond 48-as honvéd, nyugalmazott kir. telekkönyvvezető április 23-án 70 éves korában Tokajban elhunyt.

Libay Ignác 1848—49-iki honvéd április 19-én hetvenéves korában Eperjesen meghalt.

Leövey Klára halála. A napokban a főváros egyik utcáján egy sebesen haladó kocsit elgázolt egy öreg urnót, a kit a mentők rögtön lakására szállítottak, de alig értek oda vele, az agg urnó meghalt. A szerencsétlenül járt urnó egyike volt a legderekből, legszentebb magyar nőkre, ő volt Leövey Klára, ki mint írónő is ismert nevet szerzett magának. Fiatalon a tanítói pályára készült, majd a szabadságharcz alatt Teleki Blanka grófnőhöz jutott, mint társalkodónő, a ki a szellemes és nagy képzettségű fiatal leányt annyira megszerette, hogy a legmelegebb rokonszenvében részesítette és barátnőül fogadta. Ez a kölesönös vonzalom odáig ment, hogy midőn a szabadságharcz leveretése után a grófnőt várfogságra ítélték és Kufsteinban bebörtönözték Leövey Klára vele ment és önként megosztotta fogságát.

Teleki Blanka grófnő hátrahagyott emlékirataiban rajongó szeretettel emlékezik meg róla és megható módon ecseteli önfeláldozó hűségét. A börtön szenvedései annyira megviselték Teleki Blanka grófnőt, hogy kevéssel kiszabadulása után meghalt és Leövey Klára akkor Erdélybe ment lakni a hol köztisztviselőként élt és tehetségét az irodalomnak szentelte.

Német Béla 1848—49-iki honvédhadnagy, székesfővárosi hivatalnok elhunyt Budapesten, ápr. hóban.

Dömötöri Németh Ignác, volt 1848—49-iki honvédhuszár százados, Baranyavármegye nyug. tiszti főügyésze Pécssett 70 éves korában. elhunyt.

Tasnádszarvadi Rónay János 1848—49-iki honvédszázados, nyugalmazott igazságügyminiszteri főszámtanácsos április 6-án, 73 éves korában Budapesten meghalt.

Opitz József 1848—49-iki honvédhuszár főhadnagy, szegedi kataszteri hivatalnok, hetvennyolcz éves korában Szegeden meghalt.

Spitz Lajos 1847—49-iki honvédtizedes, ki számos ütközetben vett részt 70 éves korában Miskolczon meghalt.

Szentkuthy Mihály 1848—49-iki honvédfőhadnagy április 16-án nyolczvankét éves korában Szathmáron meghalt. Az elhunyt a gyógyszerészi pályára készült, mikor a szabadságharcz őt is a küzdők sorába szállította. A világosi gyásznapi után színésznek ment, s közel harmincz évig maradt e pályán, egy ideig tagja volt a budapesti Nemzeti Színháznak is. Élete utolsó éveit Szathmáron töltötte, hol csaknem minden ember ismerte a daliás öreg urat.

Szlatkovszky István 1849—49-iki honvédtiszt hatvanöt éves korában Kassán meghalt.

Tóth Imre András földmives, 48-as honvéd altiszt Jász-Jákóhalmán április 2-án 64 éves korában meghalt. A boldognak mint 15 éves diák ifju állt be honvédhuszárnak s végigküzdötte az egész szabadságharczot. A fegyverletétel őt Komáromban találta s mikor meghallotta, hogy másnap átadják a várat. ő lovastól átusztatott a Dunán s teljes fegyverzetrel tért haza. Halálát özvegye és négy gyermeke gyászolja.

Tóth István ibronyi ev. ref. lelkész, a felső-szabolcsi ev. ref. egyházmegyének a régi időtől tanácsbírója, egyházmegyei pénztári ellenőr, márcz 24-én 68 éves korában elhunyt. A megboldogult végig küzdötte a szabadságharczot, mint őrmester, 17 éves korában lett 48-as honvéd s a budai vár bevételénél az első között volt Legyen áldott emléke.

K Ü L Ö N F É L É K .

— **Sajtó-hiba.** Lapunk 41-ik lapján felülről lefelé számítva a 34-ik sorban „felső“ helyett „belső“ olvasandó.

— **50 frt. az unió szoborra.** A márczius 15-ünnepélyt rendező kolozsvári állandó bizottsághoz Szamosujvárról Gopcsa Joáchim, mint a szamosujvári márczius 15-iki ünnepélyeket rendező állandó bizottság elnöke s Feczko János jegyzője 50 frtot o. ért. összeget küldöttek be az erdélyi unió szobor javára; mint az ezen évi ünnepély jövedelmét. Örömmel üdvözljük az állandó bizottságot s köszönettel nyugtazzuk a beküldött 50 frt. o. ért. összeget. A kolozsvári állandó bizottság nevében Deáky Albert elnök.

— **A segesvári Petőfi-szobor.** A segesvári Petőfi-szobrot Küllő Miklós szobrász május havában érezbe önti s ünnepélyes leleplezése, mint már említettük, a végzetes segesvári csata évfordulóján július 31-én lesz. Az ünnepélyre meghívják az Akadémiát, az irodalmi társulatokat s az összes vármegyéket. Az ünnepi ódát Bartók Lajos írja, az emlékbeszédet pedig Szász Gerő fogja mondani. A Petőfi-szoborral egy napon leplezik le a fehér-egyházi csata emléksobrát is, a melyet Alpár Ignác tervei szerint Bosin Endre készít.